

Część II

ANALIZA UWARUNKOWAŃ ROZWOJOWYCH MIASTA I GMINY NOWOGRÓD

1. ANALIZA UWARUNKOWAŃ ROZWOJOWYCH (SWOT) MIASTA I GMINY NOWOGRÓD

Rozpatrywanie możliwości i wizji tego, co powinno wystąpić w przyszłości, wymaga konkretnej wiedzy o tym co dzieje się dziś, zrozumienia organizacji w jej obecnym kształcie. Koniecznym staje się przeprowadzenie diagnozy aktualnego stanu organizacji, która polega na określeniu jej mocnych i słabych stron.

Funkcjonowanie Gminy, tak jak każdej organizacji, odbywa się w kontekście silnych relacji z otoczeniem, które w znacznym stopniu determinuje jej warunki działania. Czynniki warunkujące rozwój organizacji występują tak wewnątrz jej, jak i na zewnątrz. Dopiero rzetelna ich analiza, połączona z wnioskowaniem przynosi pełny obraz wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań rozwoju Gminy i może stanowić podstawę do identyfikowania celów strategicznych i bezpośrednich.

Powszechnie stosowanym narzędziem służącym do oceny czynników wzrostu i regresu jest analiza SWOT (skrót od angielskich słów Strengths – mocne strony, Weaknesses – słabe strony, Opportunities – szanse, Threats – zagrożenia). Przy zastosowaniu tej metody oceniono wewnętrzne uwarunkowania rozwoju (słabe i mocne strony) oraz czynniki zewnętrzne (szanse i zagrożenia).

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">➤ Dobra dostępność komunikacyjna gminy (węzeł komunikacyjny)➤ Kulturowana twórczość ludowa➤ Bogate tradycje kulturalne➤ Dobrze zachowane atrakcje turystyczne	<ul style="list-style-type: none">➤ słaba infrastruktura turystyczna➤ słaby stan techniczny dróg➤ niewystarczająca baza gastronomiczna➤ niski poziom dochodów ludności➤ słaby marketing lokalnych atrakcji

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Istniejąca rezerwa oczyszczalni ścieków ➤ Stanica wodna ➤ ratownictwo wodne i lądowe ➤ wielofunkcyjność Gminy oparta na rolnictwie i turystyce ➤ obsługa miasta Łomża pod kątem lokalizacji budownictwa indywidualnego i letniskowego ➤ dobrze rozwinięta produkcja zwierzęca ➤ dobry dostęp do usług medycznych ➤ przychylność władz dla rozwoju przedsiębiorczości ➤ systematyczne doskonalenie metod zarządzania Gminą ➤ atuty krajobrazowe, ➤ konsekwentne rozbudowywanie infrastruktury technicznej, ➤ pozytywna struktura agrarna ➤ dostęp do usług i placówek handlowych o charakterze lokalnym ➤ dostęp do usług gastronomicznych ➤ korzystne tendencje demograficzne 	<ul style="list-style-type: none"> turystycznych ➤ niedostateczna sieć kanalizacji sanitarnej ➤ wysokie ukryte bezrobocie ➤ brak większych przedsiębiorstw ➤ nieuregulowana gospodarka odpadami stałymi ➤ brak szkoły średniej ➤ brak plaży ➤ niewystarczające siły porządkowe ➤ brak zakładów przetwórstwa rolno – spożywczego ➤ ograniczony dostęp do instytucji obsługi rolnictwa ➤ niski standard lokalnie świadczonych usług ➤ wysokie bezrobocie ➤ trudności w zbycie produkcji rolniczej ➤ słaba kondycja instytucji otoczenia rolnictwa ➤ niedostateczna polityka promocyjna Gminy
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ➤ atrakcyjne położenie geograficzne Gminy ➤ rozwój agroturystyki ➤ bliskość silnego ośrodka - miasta Łomża ➤ zalesianie nieużytków pod gospodarkę leśną ➤ różnorodność przyrodniczych atrakcji 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ niszcząca działalność bobrów ➤ niski stan wód gruntowych ➤ trudności w dostępie do środków pomocowych ➤ niska jakość gleb ➤ trudności w zbycie produktów rolnych ➤ wysoka cena kapitału ➤ słaby rozwój sektora usług

<p>turystycznych</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ tworzenie grup producenckich ➤ postępująca integracja Polski ze strukturami Wspólnoty Europejskiej ➤ tania siła robocza ➤ wzrost ilości turystów przyjeżdżających do Polski 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ silne uzależnienie polskiego przemysłu i handlu od kapitału zagranicznego ➤ zmniejszenie udziału Polaków w turystyce krajowej ➤ nadmierny fiskalizm w polityce gospodarczej państwa ➤ niestabilny system dochodów samorządu terytorialnego ➤ niestabilność przepisów regulujących kompetencje Gminy ➤ częste zmiany w przepisach podatkowych i prawnych ➤ wysoki koszt kapitału ➤ błędy we wdrażaniu reform, ➤ spadek tempa wzrostu gospodarczego
---	---

2. WYNIKI ANKIETY PRZEPROWADZONEJ WŚRÓD MIESZKAŃCÓW MIASTA I GMINY NOWOGRÓD.

W ramach prac nad Strategią Rozwoju Miasta i Gminy Nowogród przeprowadzono wśród jej mieszkańców badania ankietowe na próbie 200 osób, tj. 5% populacji. Celem badania było skonstruowanie obrazu mieszkańców Gminy, ich statusu zawodowego, majątkowego oraz określenie ich nastawienia i oczekiwań co do przyszłości.

Ponad 53% respondentów zamieszkuje obszary wiejskie Gminy, a ponad 56% respondentów to mężczyźni. Strukturę wiekową ankietowanych osób przedstawia poniższa tabela:

Tab.1 Struktura wiekowa uczestników badania ankietowego

Wiek osoby ankietowanej	Udział procentowy w grupie respondentów %
Do 20 lat	2,50
21-30 lat	15,50
31-45 lat	48,00
46-55 lat	22,00
56-60 lat	6,50
61-70 lat	4,50
Powyżej 70 lat	1,00

Wśród ankietowanych największą część stanowiły osoby czynne zawodowo (71,86%), prawie 12% to renciści, ponad 9% stanowiły osoby bezrobotne, emerytów było ponad 5,5%, a uczniów i studentów zaledwie 2%. W zakresie wykształcenia największą grupę (56,85%) stanowiły osoby z wykształceniem średnim, prawie 25% to osoby z wykształceniem podstawowym, a wykształceniem wyższym legitymuje się niewiele ponad 18% ankietowanych.

W odpowiedzi na pytanie o wykonywany zawód prawie 40% określiło się jako pracowników umysłowych, 37,5% to rolnicy, pracownicy fizyczni stanowili prawie 20%.

Ważną część ankiety stanowiły pytania o warunki i standard życia mieszkańców Gminy. Miesięczne dochody ponad 46% ankietowanych kształtują się poniżej 650 złotych, zaś 36% badanych zarabia pomiędzy 1300 a 650 złotych, 12,8% zarabia w granicach 1300 – 2000 złotych i 4,1% powyżej 2000 złotych. Na pytanie o miesięczne oszczędności ponad 87% badanych odpowiedziało, że nie ma żadnych, 3,5% respondentów jest w stanie zaoszczędzić około 100 złotych miesięcznie, a 4% do 300 złotych. Zdaniem ponad 67% ankietowanych ich warunki życia w ostatnim okresie pogorszyły się, dla 29,6% nie zmieniły się, a dla zaledwie 3% warunki życia polepszyły się. Raczej pesymistycznie patrzą ankietowani w przyszłość – prawie 60% twierdzi, że ich sytuacja w niedługim czasie pogorszy się, ponad 33% nie przewiduje zmiany swoich warunków życia w najbliższym czasie, a tylko 7% spodziewa się poprawy swojej sytuacji życiowej. Ponad 72% ocenia swoje warunki życia w porównaniu z innymi osobami jako podobne. W odpowiedzi na pytanie o to od kogo zależy sytuacja życiowa mieszkańców ponad 78% wskazało na rząd centralny, a 8,5% upatruje w działalności władz gminnych wpływu na zmianę ich sytuacji życiowej. Natomiast zaledwie 9% ankietowanych uzależnia swoją sytuację życiową od własnej aktywności.

Ponad 72% badanych jest zadowolonych ze swego miejsca zamieszkania. Ponad 45% ankietowanych pozytywnie ocenia pracę władz miejskich, natomiast ponad 18% badanych jest odmiennego zdania. W zakresie oceny wypełniania obowiązków służbowych przez urzędników miejskich 46,2% respondentów uznało ich za osoby kompetentne, przy czym ponad 43% nie miało na ten temat zdania. Natomiast oceniając stosunek urzędników do interesantów ponad 68% ankietowanych określiło ich jako osoby uprzejme.

Na pytania o poziom dostępności usług publicznych ankietowani dokonali następującej oceny:

	OCENA			
	dobra	zadawalająca	słaba	niewystarczająca
zaopatrzenie w wodę	71,28	20,00	3,08	5,64
gospodarka odpadami stałymi	26,80	24,23	26,80	22,16

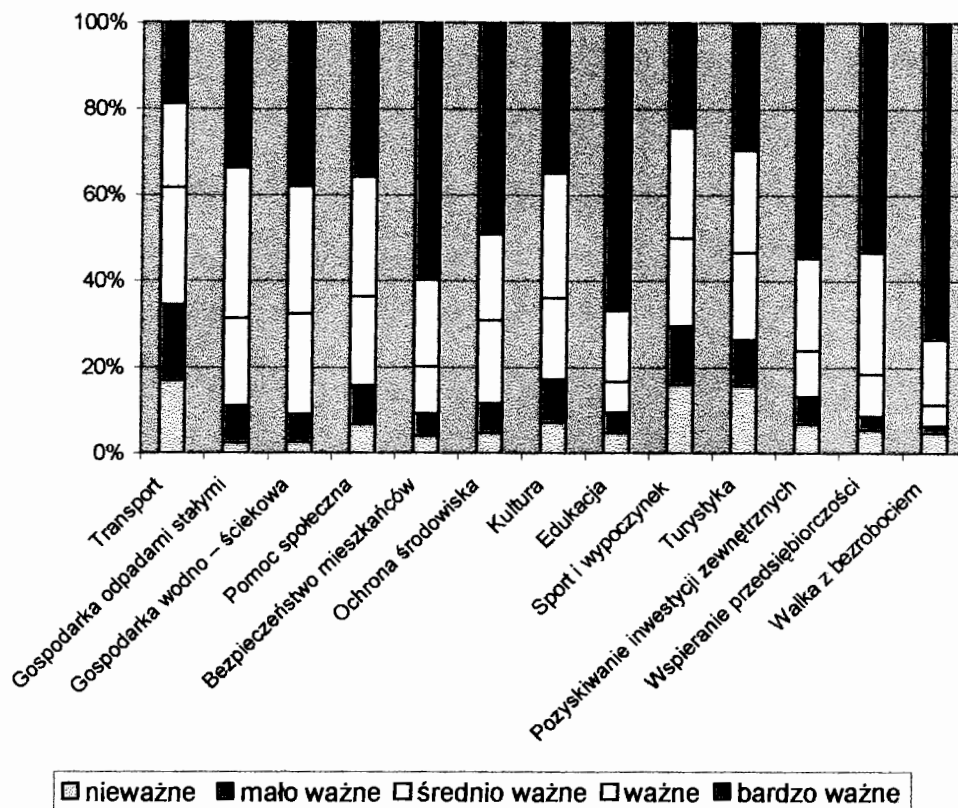
zaopatrzenie w energię elektryczną	65,33	27,14	7,04	0,50
zaopatrzenie w gaz	53,89	24,35	11,40	10,36
usługi telekomunikacyjne	60,00	30,77	6,67	3,01
stan dróg	4,55	11,11	59,09	25,26

Za najbardziej priorytetowe działania dla władz miejskich uznano walkę z bezrobociem, wspieranie przedsiębiorczości, ochronę środowiska i bezpieczeństwo mieszkańców, czyli powszechne problemy, z którymi boryka się cała Polska na przełomie XX i XXI wieku. Rozkład akcentów i skalę ważności poszczególnych działań przedstawiają poniższa tabela i wykres.

Tab.2. Hierarchizacja priorytetów działań władz miejskich wg badań ankietowych mieszkańców.

	nieważne⇐ % ⇒bardzo ważne				
	1	2	3	4	5
Transport	16,88	17,53	27,27	19,48	18,83
Gospodarka odpadami	2,45	8,59	20,25	34,97	33,74
Gospodarka wodno – ściekowa	2,58	6,45	23,23	29,68	38,06
Pomoc społeczna	6,67	9,09	20,61	27,88	35,76
Bezpieczeństwo mieszkańców	4,02	5,17	10,92	20,11	59,77
Ochrona środowiska	4,85	6,67	19,39	20,00	49,09
Kultura	7,10	10,06	18,93	28,99	34,91
Edukacja	4,73	4,73	7,10	16,57	66,86
Sport i wypoczynek	16,03	13,46	20,51	25,64	24,36
Turystyka	15,72	10,69	20,13	23,90	29,56
Pozyskiwanie inwestycji zewnętrznych	6,92	6,29	10,69	21,38	54,72
Wspieranie przedsiębiorczości	5,56	3,09	9,88	28,40	53,90
Walka z bezrobociem	4,84	1,61	4,84	15,05	73,66

Priorytety działalności władz Gminy wg badań ankietowych mieszkańców

Na ostatnie pytanie o gotowość mieszkańców do społecznego zaangażowania się w realizację strategicznych celów Gminy, ponad 43% ankietowanych wyraziło zdecydowaną gotowość, 36% odpowiedziało „chyba tak”, natomiast kategorycznie odmówiło współpracy prawie 7% respondentów.

3. ANALIZA BUDŻETU GMINY NA PRZESTRZENI LAT 1995-1999.

3.1. WSTĘP

Niniejszy raport zawiera część opisową projekcji budżetu Miasta i Gminy Nowogród do roku 2010, jak również wydruk modelu arkuszy kalkulacyjnych wraz z wykresami odzwierciedlającymi wyniki dokonanych analiz. Informacje zawarte w analizie finansowej oparto o materiały dostarczone przez pracowników Urzędu Miejskiego włącznie z corocznymi, kompleksowo przygotowanymi sprawozdaniami budżetowymi.

3.2. METODOLOGIA

Model arkuszy kalkulacyjnych będący podstawą analiz finansowych przedstawionych w niniejszym raporcie zawiera następujące elementy:

- Historyczne sprawozdania z wykonania budżetów Gminy za lata 1996 - 2000, z uwzględnieniem:
 - poszczególnych kategorii dochodów budżetowych
 - poszczególnych kategorii wydatków budżetowych
- Założenia odnośnie kształtowania się poszczególnych kategorii budżetowych w okresie projekcji
- Projekcje budżetu gminy w latach 2001 - 2010 z uwzględnieniem poszczególnych kategorii dochodów budżetowych

3.3. ZAŁOŻENIA

W celu dokonania wieloletnich projekcji dochodów i wydatków budżetowych, uwzględniających trendy i kierunki rozwoju ekonomicznego Gminy opracowany został zestaw założeń. Założenia te uwzględniają specyfikę Gminy, zostały one ustalone podczas dyskusji z pracownikami Urzędu Miejskiego oraz na podstawie analiz dokonanych przez autora niniejszego opracowania.

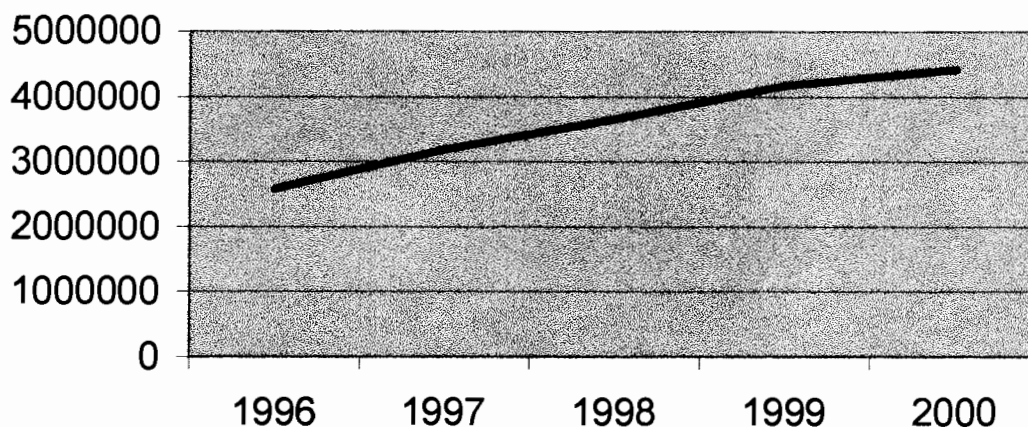
Analiza danych historycznych wskazuje, że projekcje na lata 2001 - 2009 nie mogą być w pełni oparte na trendach historycznych. Dotyczy to zarówno Miasta i Gminy Nowogród jak również wszystkich polskich samorządów i wynika z procesu transformacji systemu samorządowego i dostosowywania gmin do nowych zadań w latach 1990 - 1995.

W niniejszym opracowaniu projekcje na lata 2001 - 2010 zostały oparte na najbardziej aktualnych wynikach finansowych, odpowiednio modyfikowanych o wskaźniki przewidywanej inflacji, wzrostu gospodarczego czy też inne, definiowane indywidualnie dla poszczególnych kategorii. Za wielkości bazowe obrano przede wszystkim dane z lat 1998-2000.

3.4. DOCHODY BUDŻETOWE

W całym analizowanym okresie 1996-2000 dochody budżetowe ogółem rosły w stosunkowo wysokim tempie. Było to spowodowane przede wszystkim rozszerzającymi się z każdym rokiem zakresami gminnych zadań, jak również odnotowywaną w poszczególnych okresach inflacją. Sytuacja ta występowała ze szczególnym nasileniem w połowie lat 90-ych, natomiast pod koniec dekady można zauważyć stabilizowanie się tempa wzrostu dochodów gminy.

Dochody budżetowe w latach 1996-2000

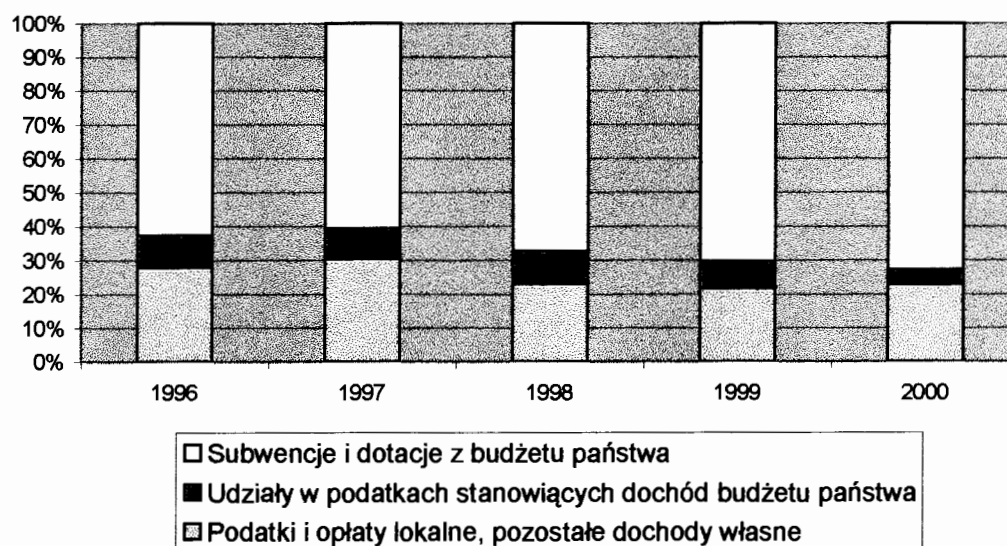
W strukturze źródeł dochodów począwszy od połowy lat 90-ych wzrastała rola dotacji i subwencji, kosztem zmniejszającego się udziału dochodów własnych oraz z tytułu udziału w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa (podatki dochodowe od osób fizycznych i prawnych), aż do momentu ponad dwukrotnego przewyższenia poziomu dochodów własnych Gminy.

Dynamikę dochodów w poszczególnych latach obrazuje poniższa tabela:

	1997/96	1998/97	1999/98	2000/99
	%	%	%	%
Dochody ogółem	123,9	114,8	114,1	105,8
w tym:				
Dotacje i subwencja	119,7	127,6	119,5	109,4

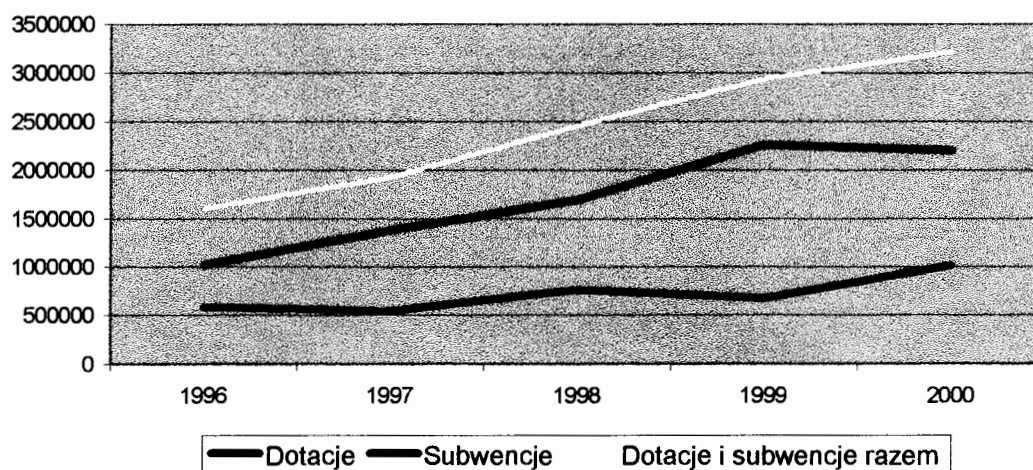
W zrealizowanych w roku 2000 dochodach dotacje i subwencje stanowią prawie 72%, podczas gdy dochody własne ukształtowały się na poziomie niespełna 20%. Kwotowe zmiany w strukturze dochodów Gminy na przestrzeni lat 1996-2000 przedstawia poniższa tabela, natomiast zmiany relacji udziału poszczególnych dochodów obrazuje zamieszczony poniżej wykres.

	1996	1997	1998	1999	2000
Podatki i opłaty lokalne, pozostałe dochody własne	721344	972756	842594	904711	1009072
Udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa	240559	287166	355947	332106	194922
Subwencje i dotacje z budżetu państwa	1611335	1928628	2461401	2940908	3217750
Dochody ogółem	2573238	3188550	3659942	4177725	4421744

Chociaż, w ostatnich latach struktura dochodów Gminy wydaje się być raczej stabilna, to jednak wewnętrzne relacje pomiędzy subwencją a dotacjami ulegają dość istotnym zmianom w kierunku zwiększenia znaczenia subwencji, co obrazuje poniższy wykres:

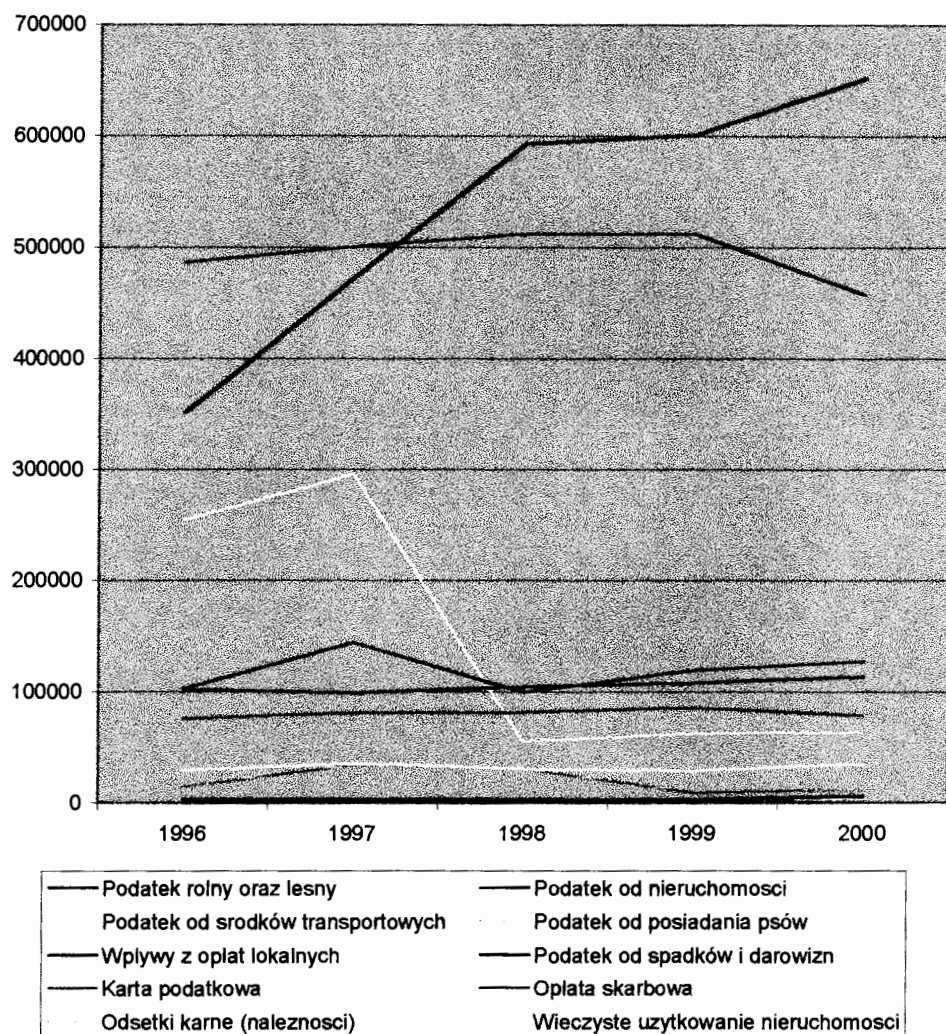
Razem dotacje i subwencje

W ramach subwencji najważniejszą rolę odgrywa jej część oświatowa stanowiąca w 2000 roku ponad 61% całkowitej kwoty subwencji. Na stałym poziomie wzrostu utrzymuje się część wyrównawcza subwencji, rekompensująca gminom zmniejszenie dochodów z tytułu podatku od środków transportowych spowodowana zmianą sposobu jego poboru.

W zakresie dochodów własnych Gminy z tytułu podatków i opłat lokalnych największe znaczenie ma podatek od nieruchomości, stanowiący w 2000 roku 49% dochodów z tego zakresu, wykazuje on także największą dynamikę wzrostu. Drugim, co do wielkości źródłem dochodów są podatki rolne i leśne, stabilizujące się na poziomie około 17,5% wpływów z podatków i opłat lokalnych. Kolejnym, poważnym źródłem dochodów własnych jest opłata skarbową.

Strukturę i zmiany dochodów z tytułu podatków i opłat lokalnych przedstawia poniższy wykres.

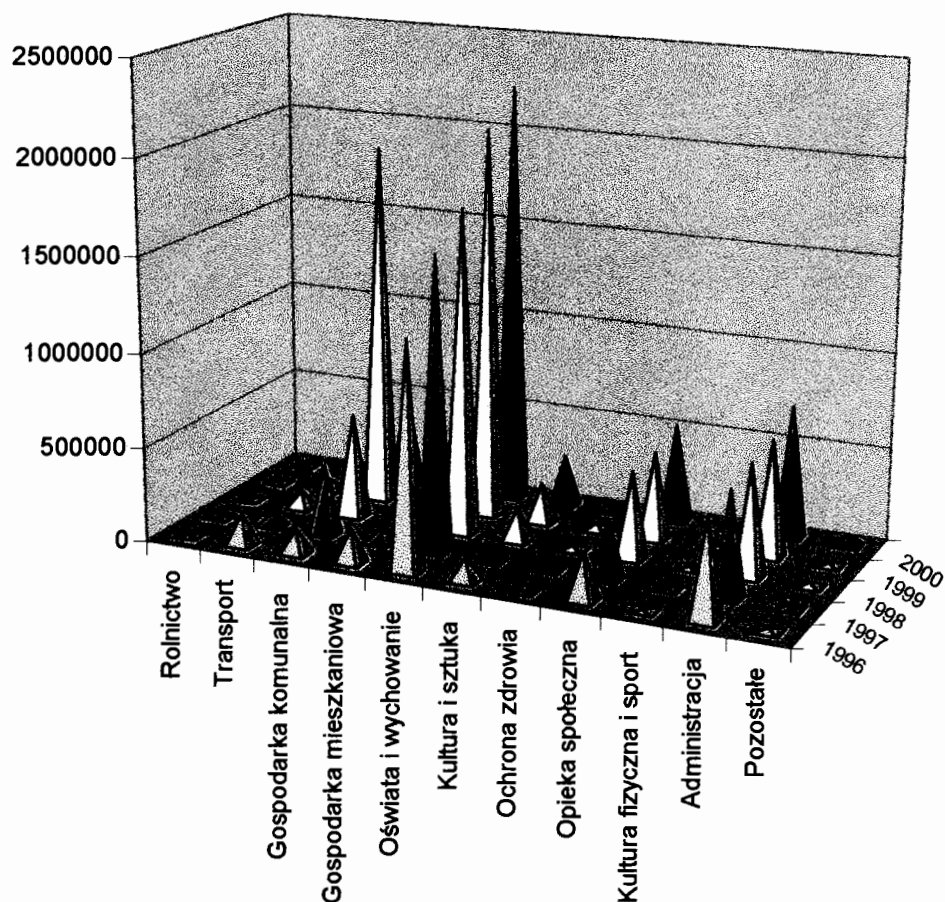

3.5. WYDATKI BUDŻETOWE

Na przestrzeni lat 1996-2000 w strukturze wydatków Gminy wyraźnie dominowały wydatki na oświatę i wychowanie, opiekę społeczną, gospodarkę komunalną oraz realizację zadań zleconych i własnych z zakresu administracji państwowej i samorządowej i stanowiły one następujące części ogólnych wydatków Gminy:

	1996	1997	1998	1999	2000
Gospodarka komunalna	5,0%	11,8%	14,8%	35,0%	11,1%
Oświata i wychowanie	46,0%	49,4%	46,0%	45,9%	49,0%
Opieka społeczna	9,6%	9,9%	12,3%	8,5%	11,5%
Administracja	20,2%	17,8%	15,8%	11,3%	15,5%

Struktura wydatków budżetowych w latach 1996-2000

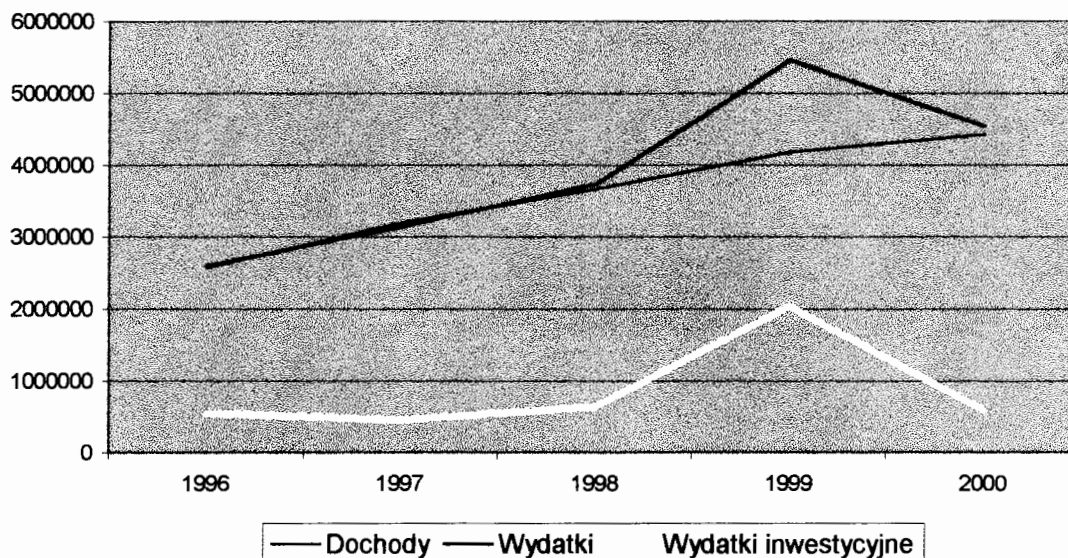

W badanym okresie następujący odsetek dochodów i wydatków budżetowych przeznaczano na finansowanie inwestycji:

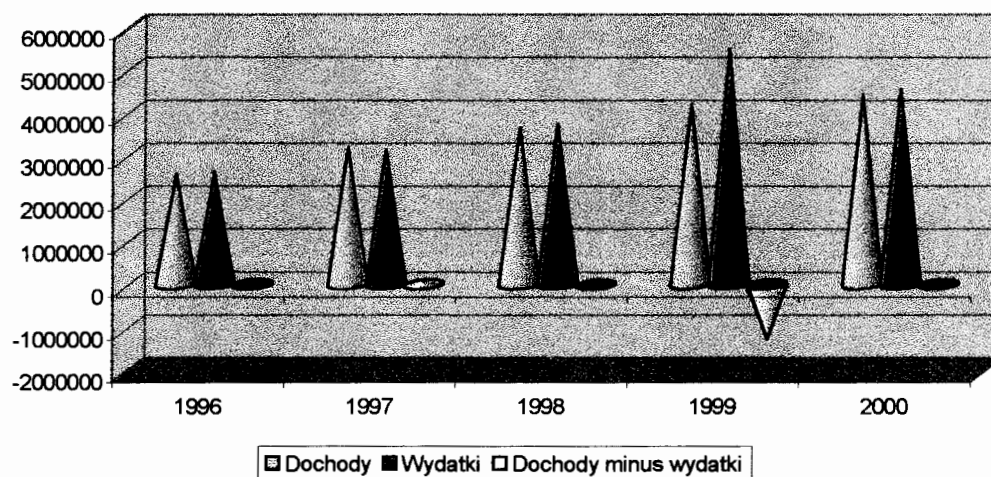
ROK BUDŻETOWY	INWESTYCJE DO DOCHODÓW	INWESTYCJE DO WYDATKÓW
1996	21,50%	21,30%
1997	14,40%	14,60%
1998	17,50%	17,20%
1999	48,80%	37,40%
2000	13,50%	13,20%

Dynamikę wydatków inwestycyjnych przedstawia poniższy wykres:

Dynamika wydatków inwestycyjnych w latach 1996-2000

Osiągnięte wskaźniki inwestycyjne kształtują się na średnim poziomie, lecz należy uwzględnić fakt, iż przy tak niskim poziomie dochodów własnych, trudne byłoby osiągnięcie wyższych wskaźników bez zwiększania deficytu budżetowego, który pojawiał się dość często w analizowanym okresie. Zwłaszcza widoczny wyraźny, jednorazowy skok wskaźnika inwestycji w 1999 roku jest efektem realizowanych w tym roku inwestycji w infrastrukturę sanitarną, jednakże skutkowało on wysokim deficytem budżetowych, sfinansowanym kredytem. Relację wydatków do dochodów budżetowych przedstawia poniższy wykres:

Relacje dochodów budżetowych Gminy do wydatków w poszczególnych latach przedstawiają się następująco:

	1996	1997	1998	1999	2000
Dochody	2573238	3188550	3659942	4177725	4421744
Wydatki	2603073	3134982	3728922	5460799	4540483
Dochody minus wydatki	-29835	53568	-68980	-1283074	-118739

3.6. WSKAŹNIKI FINANSOWE

W oparciu o historyczne dane finansowe Gminy zidentyfikowane zostały odpowiednie wskaźniki ekonomiczne dla finansów gminnych*.

Są to:

Wolne środki jako procent dochodów

Wolne środki rozumiane są jako różnica pomiędzy dochodami gminy, obejmującymi wpływy z opłat, podatków oraz subwencje i dotacje na zadania zlecone a wydatkami obejmującymi wydatki osobowe, rzeczowe i bieżące, wydatki na zadania zlecone bez spłaty odsetek i wydatków inwestycyjnych.

Sytuacja finansowa gminy zależy od wartości i udziału wolnych środków w dochodach gminy. Im tych środków jest więcej tym sytuacja finansowa gminy jest korzystniejsza. Wartość wolnych środków określa wycinek budżetu gminy, który może zostać zagospodarowany na inwestycje jak i na obsługę zadłużenia.

Inwestycje jako procent wolnych środków

Stosunek wydatków inwestycyjnych do wartości wolnych środków to drugi wskaźnik określający strukturę podziału wolnych środków. Wartość tego wskaźnika może przewyższać 100 %. Oznacza to, że środki własne gminy nie są wystarczające na realizację założonego planu i konieczne jest finansowanie zewnętrzne.

* Zestaw wskaźników i ich opis zostały zaczerpnięte z przygotowanego przez Program Partnerstwa dla Samorządu Terytorialnego (LGPP) oprogramowania komputerowego do analizy sytuacji finansowej i zdolności kredytowej gmin

Roczne przepływy gotówki jako procent dochodów

Wskaźnik ten został opracowany dla potrzeb analizy finansowej i określa stosunek rocznych przepływów gotówki do dochodów ogółem. Roczne przepływy gotówki rozumiane są jako wolne środki przeznaczone na inwestycje pomniejszone o wydatki inwestycyjne i powiększone o pozyskane kredyty.

Wartość rocznych przepływów gotówki jest zbliżona do obliczanych w budżetach gmin nadwyżek i deficytów, przy czym dodatkowo uwzględniane są tu spłaty rat kapitałowych.

Otrzymana na koniec roku wartość informuje o pozycji finansowej gminy. Jeśli jest dodatnia oznacza to faktyczną nadwyżkę gotówkową, która może zostać zagospodarowana w kolejnych latach. Wartość ujemna wskazuje na niedobór gotówki, który ostatecznie może być pokryty ze skumulowanych przez gmin środków.

Zalecane jest utrzymywanie omawianego wskaźnika przy wartościach dodatnich. Jego wartość nie powinna być wysoka, świadczyłoby to o nieefektywnym planowaniu budżetu. Sugerowana wartość powinna się wahać w granicach 1 -2 %.

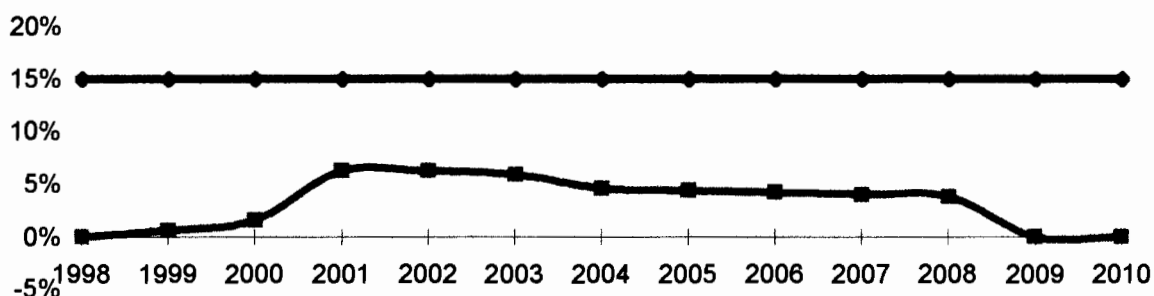
Obsługa kredytów do dochodów

Wskaźnik ten oznacza stosunek wydatków na obsługę kredytów (odsetki i raty kapitałowe) powiększonych o sumę udzielonych poręczeń i gwarancji do dochodów ogółem pomniejszonych o wartość dotacji na zadania zlecone. Zgodnie z przepisami jest to podstawowy wskaźnik określający zdolność gminy do zaciągania zobowiązań. Jego określony maksymalny pułap wynosi 15 %.

Posługiwanie się wyłącznie tym wskaźnikiem nie pozwala na pełne ukazanie zdolności kredytowej gmin. Dzieje się tak dlatego, że jako podstawa decyzji o zatwierdzeniu kredytu obliczany jest w momencie zaciągania kredytu bądź pożyczki bez sprawdzenia konsekwencji takiego zobowiązania na budżet gminy w kolejnych latach. Spowodowane to może być tym, że gminy jak dotąd zobligowane są do sporządzania budżetów rocznych a nie wieloletnich.

Jako że wskaźnik ten jest powszechnie obowiązującym należy go brać pod uwagę ubiegając się o finansowanie zewnętrzne. Jego wielkość w kolejnych latach powinna być odpowiednio wyważona w stosunku do budżetu gminy a jej maksymalna wartość nie powinna przekraczać 10-12 % w zależności planowanego finansowania inwestycji w kolejnych latach. Konieczność utrzymania 3-5 % marginesu wynika z możliwości wystąpienia nagłych inwestycji, na które przy braku środków własnych trzeba będzie zaciągnąć kredyt.

Wskaźnik zadłużenia

Obsługa kredytu jako procent wolnych środków

Wskaźnik ten informuje jaki procent wolnych środków przypada na spłatę rat kapitałowych wraz z odsetkami w danym roku. W celu zachowania odpowiednich proporcji w dystrybucji wolnych środków wskaźnik ten powinien utrzymywać się na takim poziomie by nie zakłócać planu inwestycyjnego gminy.

Jego kontrola jest ważna nie tylko w roku zaciągnięcia kredytu ale przede wszystkim w okresach jego spłaty. Sugeruje się by wartość tego wskaźnika nie przekraczała 25 % .

Skumulowany stan gotówki jako procent dochodów

Wskaźnik ten wskazuje na pozycję płynności finansowej gminy. Obliczany jest jako stosunek skumulowanego stanu gotówki do dochodów gminy ogółem. Za skumulowany stan gotówki rozumie się wartość przepływów pieniężnych z

danego roku powiększoną o wartość skumulowanych przepływów z lat poprzednich.

Stan gotówki na koniec roku oznacza wartość środków, jakimi gmina teoretycznie dysponuje i które mogą być zagospodarowane w przyszłości.

Analizując tę wartość należy pamiętać, że za podstawę do jej obliczenia przyjęto dane z wykonania budżetu, co nie oznacza, że wszystkie kwoty z danego roku wpłynęły w danym roku kalendarzowym.

Wartość skumulowanych środków powinna być na tyle duża, aby można ją było wykorzystać do pokrywania bieżących należności, szczególnie na początku roku kalendarzowego. Stosunek do dochodów ogółem powinien wynosić 3 - 5 % . Wartości większe kłócą się z celem polityki budżetowej. Jeśli skumulowany stan gotówki przyjmuje wartość ujemną oznacza to brak płynności finansowej gminy. W takim przypadku o ile wartość wolnych środków jest dodatnia oznacza to, że na dany rok przewidziane zostały zbyt wysokie nakłady inwestycyjne lub obsługa kredytów w danym roku przewyższa możliwości finansowe Gminy.

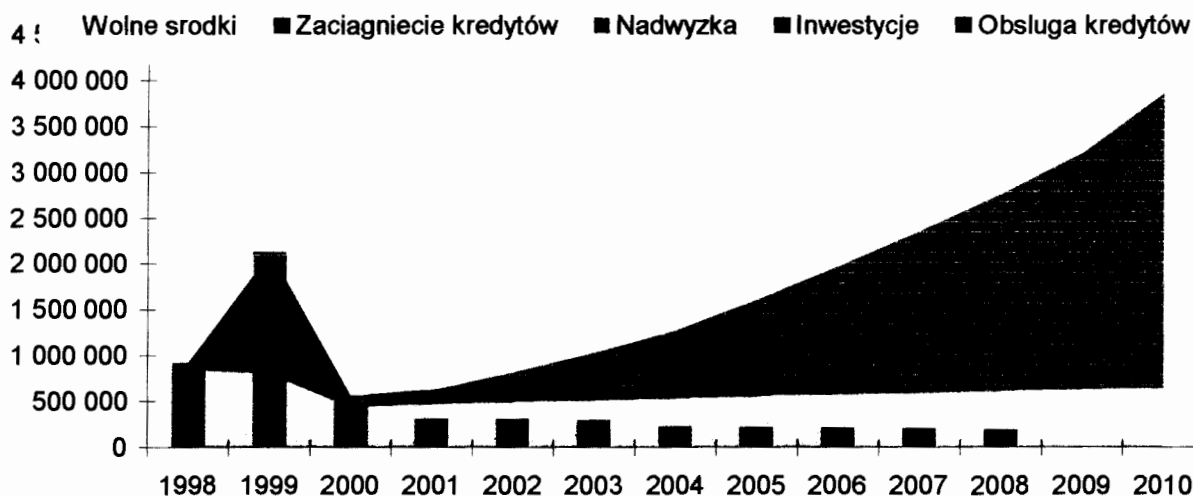
	1998	1999	2000
Obsługa kredytów do dochodów	0,00%	0,63%	1,60%
Wskaźnik długu do dochodów	2,06%	32,94%	33,81%
Roczne przepływy gotówki jako % dochodów	0,16%	-0,21%	0,00%
Skumulowany stan gotówki jako % dochodów	0,16%	-0,08%	-0,07%
Wolne środki jako % dochodów	23,40%	19,59%	10,05%
Wolne środki jako % dochodów własnych	71,46%	66,16%	36,91%
Inwestycje jako % dochodów	25,30%	50,30%	11,63%
Inwestycje jako % dochodów własnych	77,27%	169,90%	42,71%
Inwestycje jako % wolnych środków	108,12%	256,80%	115,71%
Inwestycje jako % wydatków ogółem	24,82%	38,29%	11,32%
Obsługa zadłużenia jako % inwestycji	0,01%	1,26%	9,52%
Obsługa zadłużenia jako % wolnych środków	0,01%	3,24%	11,01%

3.7. PROGNOZA DOCHODÓW BUDŻETOWYCH NA LATA PRZYSZŁE.

Opracowując założenia do projekcji budżetu Gminy na lata przyszłe oparto się na analizach trendów kształtowania się dochodów w latach ubiegłych, z pełną świadomością faktu, że jest to niewystarczające dla właściwej prognozy.

Dlatego też wskaźniki wzrostu przyporządkowywano poszczególnym źródłom dochodów po indywidualnej analizie ich zachowywania się w latach ubiegłych, przy konsultacji z działem finansowym. Do opracowania prognozy wykorzystano istniejące w Urzędzie Gminy dokumenty planistyczne związane z planowanymi inwestycjami i przyszłymi dochodami Gminy. Horyzont czasowy wyznaczony zakresem posiadanych informacji pozwolił na wykonanie analizy możliwości inwestycyjnych i wiarygodności kredytowej Gminy do roku 2010, którą obrazuje poniższy wykres.

Analiza możliwości inwestycyjnych i wiarygodności kredytowej

Obok stałych wskaźników wzrostu identyfikowanych indywidualnie dla poszczególnych źródeł dochodów budżetowych, arkusze kalkulacyjne uzupełniono o wskaźnik inflacji określony na stałym poziomie 7% dla kolejnych lat po roku 2000 oraz stały („optymistyczny”) wskaźnik wzrostu Produktu Krajowego Brutto = 4%.

Poniższa projekcja budżetu Gminy do roku 2010 została sprowadzona do prognozy dochodów budżetowych, dlatego iż dla projektowania wydatków niezbędne są dane o planach rozwoju i inwestycji gminnych, a niniejsza analiza finansowa ma właśnie przygotować informacje o uwarunkowaniach finansowych przyszłych inwestycji. Dlatego też w arkuszu kalkulacyjnym w pozycjach dotyczących przyszłych inwestycji pojawiają się wartości zerowe. Ważną informacją finansową są prognozowane na podstawie dotychczasowych wydatków inwestycyjnych wielkości wolnych środków na inwestycje, stanowiące punkt wyjścia do planowania inwestycji. Dokładna projekcja wydatków będzie możliwa po określeniu celów strategicznych i programów inwestycyjnych Gminy.

Projekcję dochodów Gminy do roku 2010 przedstawia poniższa tabela:

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dochody bez nadwyżek	4 903 238	4 925 713	4 948 353	4 971 155	4 992 840	5 014 674	5 036 655	5 058 786	5 081 067
Subwencje	3 681 820	3 695 491	3 709 260	3 723 130	3 736 320	3 749 600	3 762 969	3 776 431	3 789 983
Subwencje ogółem	2 654 306	2 660 570	2 666 879	2 673 234	2 679 277	2 685 362	2 691 488	2 697 656	2 703 865
Dotacje ogółem	1 027 514	1 034 921	1 042 381	1 049 896	1 057 043	1 064 238	1 071 481	1 078 775	1 086 118
Środki ze źródeł pozabudżetowych	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dochody własne gminy	1 221 418	1 230 222	1 239 093	1 248 025	1 256 520	1 265 074	1 273 686	1 282 355	1 291 084
1. Podatki i opłaty lokalne	762 669	768 167	773 706	779 283	784 588	789 930	795 307	800 719	806 170
2. Udział w podatkach budżetowych państwa	197 742	199 168	200 604	202 050	203 425	204 810	206 204	207 608	209 021
3. Dochody jednostek budżetowych	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Dochody z majątku gminy	100 604	101 329	102 060	102 796	103 495	104 199	104 909	105 623	106 342
5. Odsetki od środków na rachunkach bankowych	290	292	294	296	298	300	302	304	306
6. Pozostałe dochody	160 113	161 266	162 429	163 600	164 714	165 835	166 964	168 101	169 245
WYDATKI:	4 403 159	4 406 644	4 410 154	4 413 690	4 417 053	4 420 438	4 423 846	4 427 278	4 430 733
gdzie:									
Rzeczowe	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685	1 060 685
Osobowe	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002	2 859 002
Wydatki na zadania zlecone i powierzone	483 472	486 957	490 467	494 003	497 366	500 751	504 159	507 591	511 046
Koszty finansowe	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wolne Środki	500 079	519 069	538 199	557 465	575 787	594 236	612 809	631 508	650 334
Obsługa kredytu	307 000	291 279	226 597	217 778	209 006	200 233	191 461	0	0
Splata rat kapitałowych	242 000	240 150	186 000	186 000	186 000	186 000	186 000	0	0
Splata odsetek	65 000	51 129	40 597	31 778	23 006	14 233	5 461	0	0
Wolne środki na inwestycje	193 079	227 790	311 602	339 687	366 781	394 003	421 348	631 508	650 334

Roczne przepływy gotówki netto	193 079	227 790	311 602	339 687	366 781	394 003	421 348	631 508	650 334
Skumulowany stan gotówki na koniec okresu	517 362	745 152	1 056 754	1 396 441	1 763 222	2 157 225	2 578 573	3 210 081	3 860 415
Nadwyżka/deficyt budżetowy	435 079	467 940	497 602	525 687	552 781	580 003	607 348	631 508	650 334
skumulowana nadwyżka/deficyt	-652 788	-184 848	312 754	838 441	1 391 222	1 971 225	2 578 573	3 210 081	3 860 415

Dla objętego prognozą okresu lat 2002 - 2009 przygotowano również zestaw wskaźników, które kształtują się następująco:

	2002	2003	2004	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Roczne przepływy gotówki jako % dochodów	3,94%	4,62%	6,30%	6,83%	7,35%	7,86%	8,37%	12,48%	12,80%	3,94%
Skumulowany stan gotówki jako % dochodów	10,55%	15,13%	21,36%	28,09%	35,32%	43,02%	51,20%	63,46%	75,98%	10,55%
Wolne środki jako % dochodów	10,20%	10,54%	10,88%	11,21%	11,53%	11,85%	12,17%	12,48%	12,80%	10,20%
Wolne środki jako % dochodów własnych	40,94%	42,19%	43,43%	44,67%	45,82%	46,97%	48,11%	49,25%	50,37%	40,94%

4. WYCIĄG ZE STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

W aspekcie reformy administracyjnej państwa wprowadzającej instytucję samorządu wojewódzkiego będącego partnerem dla władz centralnych w zakresie kreowania i wdrażania polityki rozwoju regionalnego, należy w trakcie identyfikowania kierunków rozwoju Gminy uwzględnić strategiczne priorytety Województwa Podlaskiego. Zharmonizowanie planów rozwoju Gminy i Województwa pozwoli na efektywne ubieganie się w przyszłości o wsparcie lokalnych inwestycji z budżetu Województwa, rządu centralnego czy też zagranicznych funduszy pomocowych alokowanych na szczeblu regionu.

Ze względu na powyższe włączono do niniejszego rozdziału wyciąg z Części II projektu Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego pt. „Warianty i scenariusze rozwoju” we fragmencie odnoszącym się do wyodrębnionego na potrzeby opracowania tzw. Łomżyńskiego Obszaru Rozwoju.

ŁOMŻYNSKI OBSZAR ROZWOJU

3.1. SYSTEM ADMINISTRACYJNY I OSADNICZY

Łomżyński Obszar Rozwoju położony jest w zachodniej części województwa podlaskiego i zajmuje powierzchnię 5 309 km², co stanowi 26,3% obszaru województwa podlaskiego. Na obszarze tym w 1998 roku zamieszkiwało 318 344 osób (26% ogółu ludności województwa), w tym w miastach 148 682 osób. Główną funkcją Łomżyńskiego Obszaru Rozwoju jest rolnictwo funkcjonujące w oparciu o tradycyjne gospodarstwa rodzinne. Funkcję uzupełniającą stanowi przemysł z dominacją przetwórstwa rolno-spożywczego (mleczarski, ziemniaczany, mięsny) oraz przemysł drzewny i materiałów budowlanych. Wysoką pozycję na rynku krajowym zajmuje przemysł mleczarski ze znanymi zakładami w Wysokiem Mazowieckiem, Grajewie, Kolnie, Piątnicy i Zambrowie

oraz zakład przetwórstwa ziemniaczanego PEPEES S.A. w Łomży (25% produkcji krajowej mączki ziemniaczanej i 2% produkcji piwa).

Wysokie walory środowiska przyrodniczego dolin: Biebrzy, Narwi, Pisy, Bugu, jezior rajgrodzkich i Puszczy Kurpiowskiej oraz walory krajobrazu kulturowego predysponują obszar do rozwoju funkcji turystycznej. W Łomżyńskim Obszarze Rozwoju położone są: Biebrzański Park Narodowy, Narwiański Park Narodowy, Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, obszary chronionego krajobrazu, liczne rezerваты przyrody, obiekty dziedzictwa kulturowego.

3.1.1. Sieć osadnicza

W skład obszaru wchodzi 37 gmin, w tym 5 miejskich (Grajewo, Kolno, Łomża, Wysokie Mazowieckie i Zambrów), 6 gmin miejsko-wiejskich (Ciechanowiec, Jedwabne, Nowogród, Rajgród, Stawiski i Szczuczyn) oraz 26 gmin wiejskich.

Na obszarze znajdują się: powiat grodzki miasto Łomża oraz powiaty ziemskie grajewski, kolneński, łomżyński, wysokomazowiecki i zambrowski.

Głównym ośrodkiem obszaru jest Łomża licząca 64 605 mieszkańców. Ponadlokalne

funkcje pełnią miasta: Zambrów (23 879 osób), Grajewo (22 966 osób), Kolno (11 180 osób), Wysokie Mazowieckie (9 509 osób).

Do grupy ośrodków znaczenia lokalnego zalicza się: Ciechanowiec (4 779 osób), Szczuczyn 3690 osób), Stawiski (2520 osób), Jedwabne (2017 osób), Nowogród (1 842 osoby), Rajgród (1 695 osób) oraz 21 ośrodków gminnych wiejskich: Czyżew Osada, Grabowo, Klukowo, Kobylin Borzomy, Kołaki Kościelne, Kulesze Kościelne, Mały Płock, Miastkowo, Nowe Piekuty, Piątnica, Przytuły, Radziłów, Rutki, Sokoły, Szepietowo, Szumowo, Śniadowo, Turośl, Wąsosz, Wizna, Zbójna.

3.1.2. Kierunki rozwoju sieci osadniczej

- **Wykształcenie subregionalnego ośrodka rozwoju w Łomży poprzez:**

- rozwój szkolnictwa wyższego i oświaty,

- rozwój specjalistycznej opieki medycznej w oparciu o wykorzystanie istniejącej bazy szpitala wojewódzkiego i przychodni specjalistycznych,
- rozwój funkcji usług z zakresu kultury w oparciu o istniejące instytucje m.in. Teatr Lalki i Aktora, Łomżyńską Orkiestrę Kameralną, muzeum oraz organizacje i stowarzyszenia naukowe (między innymi Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów),
- pełnienie funkcji wojewódzkich w zakresie administracji samorządowych i rządowych oraz administracji kościelnej,
- rozwój różnych form opieki społecznej,
- rozwój funkcji produkcyjnych w oparciu o istniejący majątek trwały, wyposażenie infrastrukturalne i potencjał kadrowy,
- rozwój funkcji turystycznej w oparciu o walory przyrodnicze (Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, kompleks leśny Czerwony Bór) i kulturowe,
- obsługę komunikacji drogowej,
- rozwój usług z zakresu obsługi rolnictwa,
- wykształcenie centrum hurtowo -giełdowego.

- Kształtowanie ośrodków powiatowych w Grajewie, Kolnie, Wysokiem Mazowieckiem i Zambrowie poprzez:

- rozwój administracji publicznej,
- rozwój szkolnictwa ponadgimnazjalnego,
- wspieranie rozwoju lokalnych form handlu i usług,
- rozwój form zdrowia i opieki społecznej,
- rozwój funkcji produkcyjnych,
- rozwój usług z zakresu obsługi rolnictwa.

- Wielofunkcyjny rozwój pozostałych ośrodków miejskich: Ciechanowcu, Jedwabne, Nowogród, Rajgród, Stawiski, Szczuczyn z dodatkowymi funkcjami w zakresie:

- turystyki (Ciechanowiec, Nowogród, Rajgród),
- kultury (Ciechanowiec i Nowogród),
- zdrowia i opieki społecznej (Ciechanowiec i Szczuczyn),
- szkolnictwa ponadgimnazjalnego (Ciechanowiec, Jedwabne, Szczuczyn).

- **Rozwój wiejskich ośrodków gminnych:** Czyżew Osada, Grabowo, Klukowo, Kobylin Borzemy, Kołaki Kościelne, Kulesze Kościelne, Mały Płock, Miastkowo, Nowe Piekuty, Piątnica, Przytuły, Radziłów, Rutki, Sokoły, Szepietowo, Szumowo, Śniadowo, Turośl, Wąsosz, Wizna, Zbójna z dodatkowymi funkcjami w zakresie:
 - przemysłu (Czyżew, Piątnica, Śniadowo),
 - turystyki (Piątnica, Turośl, Wizna, Zbójna).
- **Wzmocnienie powiązań funkcjonalnych pomiędzy poszczególnymi ośrodkami systemu osadniczego poprzez:**
 - modernizację sieci drogowej,
 - poprawę funkcjonowania komunikacji zbiorowej,
 - rozbudowę systemów łączności,
 - kształtowanie racjonalnych relacji funkcjonalno-przestrzennych społecznie akceptowanych i efektywnych ekonomicznie pomiędzy poszczególnymi ośrodkami.

3.2. SFERA EKOLOGICZNA

- **Ochrona powierzchni ziemi poprzez:**
 - likwidację istniejących źródeł zanieczyszczeń, w tym wylewisk nieczystości płynnych i nielegalnych wysypisk śmieci;
 - racjonalne wykorzystanie bazy surowcowej dla rozwoju przemysłu mineralnego oraz prowadzenia eksploatacji kopalin pospolitych zgodnie z wymogami ustawowymi, przy objęciu szczególną ochroną obszarów o wysokich wartościach przyrodniczych;
 - zachowanie w dotychczasowym użytkowaniu terenów uznanych za perspektywiczne obszary występowania złóż surowców mineralnych;
 - rekultywację terenów zdegradowanych i zdewastowanych w wyniku powierzchniowej eksploatacji surowców lub nieuporządkowanej gospodarki odpadami na obszarze całego regionu.
- **Ochrona gleb poprzez:**
 - ograniczanie przeznaczania gleb na cele nierolnicze lub nieleśne, zwłaszcza w rejonie intensywnej produkcji rolniczej w południowej części regionu;

- zapobieganie procesom degradacji i dewastacji pokrywy glebowej w wyniku niekontrolowanej eksploatacji kopalin, erozji wodnej oraz niewłaściwie funkcjonujących systemów melioracji wodnych;
- intensyfikację gospodarki leśnej i zadrzewieniowej oraz stosowanie odpowiednich zabiegów agrotechnicznych na terenach zagrożonych erozją gleb, w szczególności na Wysoczyźnie Kolneńskiej i w strefach zboczowych dolin rzecznych;
- przywracanie i poprawianie wartości użytkowych gleb na terenach zdegradowanych, zwłaszcza w obrębie trwałych użytków zielonych w dolinach Narwi, Ełku, Turośli, Klimasówki i innych cieków wodnych.

- Ochrona wód powierzchniowych poprzez:

- poprawę stanu sanitarnego Narwi, Bugu, Biebrzy, Pisy, Nurca i innych cieków do zakładanych klas czystości;
- utrzymanie nienaruszalnych przepływów biologicznych wszystkich cieków wodnych w regionie;
- porządkowanie gospodarki wodno - ściekowej (budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków i systemów kanalizacyjnych) oraz gospodarki odpadami (modernizacja i budowa wysypisk śmieci), z priorytetem dla obszarów objętych ochroną prawną;
- prowadzenie racjonalnej gospodarki zasobami wodnymi opartej na zasadach zlewniowego gospodarowania wodą oraz na systemowych metodach zarządzania;
- zapobieganie nadmiernym stratom wody i poprawa bilansu wodnego w regionie, zwłaszcza na terenach zagrożonych deficytem wód, w wyniku renaturalizacji cieków wodnych w Kotlinie Biebrzańskiej oraz Nurca., renowacji urządzeń melioracyjnych (m.in. Kurpiowszczyzna, Bagna Wizneńskie, Kuwasy, dolina Klimasówki), realizacji programu małej retencji;
- ograniczanie stosowania wysokotoksycznych środków nawożenia oraz ochrony roślin w strefach brzegowych jezior i cieków wodnych.

- Ochrona wód podziemnych poprzez:

- zabezpieczenie głównych zbiorników wód podziemnych przed zanieczyszczeniami, zwłaszcza na terenach pozbawionych warstw izolacyjnych (Sandr Kurpie, Pradolina rzeki Biebrza);

- ustanawianie stref ochronnych ujęć wód.

- Ochrona lasów i zadrzewień poprzez:

- ograniczanie przeznaczania terenów leśnych na cele nieleśne lub nierolnicze;
- preferowanie naturalnego 'kierunku' hodowli lasów zapewniającego kształtowanie lasów wielofunkcyjnych;
- racjonalną gospodarkę zasobami leśnymi i ograniczenie wielkości pozyskiwania drewna poniżej zdolności produkcyjnych lasów;
- zalesianie nieużytków i gleb marginalnych z udziałem środków Skarbu Państwa, zwłaszcza na terenach chronionych w dolinie Biebrzy, Narwi, Puszczy Kurpiowskiej i innych;
- podejmowanie skutecznej walki z zagrożeniami chorobotwórczymi lasów (brudnica mniszka, strzygonia) i zagrożeniami pożarowymi- w dużych kompleksach leśnych (Puszcza Kurpiowska, Czerwony Bór, Lasy Rajgrodzkie i inne);
- zahamowanie degradacji drzewostanów położonych w sąsiedztwie zakładów przemysłowych (Grajewo) oraz degradacji siedlisk leśnych w rejonach intensywnego ruchu turystycznego (rejon jezior rajgrodzkich, okolice Łomży i Nowogrodu);
- zwiększanie biologicznej odporności drzewostanów i poprawa warunków siedliskowych w sztucznych zbiorowiskach leśnych;
- wprowadzanie i wzbogacanie otwartego krajobrazu rolniczego zadrzewieniami śródpolnymi, wzdłuż cieków wodnych i dróg oraz środowiska zurbanizowanego w wyniku zwiększania powierzchni parków miejskich i zieleni osiedlowej.

- Ochrona powietrza atmosferycznego poprzez:

- ograniczenie emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych pochodzących z procesów energetyki cieplnej, przemysłu i komunikacji oraz przeciwdziałanie jej negatywnym skutkom;
- stosowanie czystych nośników energii oraz scentralizowanych źródeł ciepła, w tym wykorzystanie energii z tłoczni gazu na potrzeby Zambrowa;

- instalowanie wysokowydajnych urządzeń do redukcji zanieczyszczeń powietrza, głównie w ośrodkach miejskich.

- Ochrona przed hałasem i wibracjami poprzez:

- eliminacja ruchu tranzytowego z terenów zabudowy i zmniejszenie uciążliwości ruchu samochodowego (obejścia w ciągach dróg krajowych: nr 18 -Zambrów, nr 61 -Łomża, Grajewo, Stawiski, Szczuczyn, Rajgród);
- eliminację punktowych źródeł hałasu, głównie na terenach zabudowy mieszkaniowej, szkół, przedszkoli i szpitali oraz obszarach ochrony przyrody;
- przestrzeganie zasad lokalizowania terenów stałego pobytu ludzi w stosunku do obiektów i urządzeń generujących hałas i wibracje.

- Ochrona przed elektromagnetycznym promieniowaniem niejonizującym poprzez:

- zachowanie odpowiednich stref ochronnych od napowietrznych linii elektromagnetycznych i stacji transformatorowych;
- przestrzeganie wymogów sanitarnych w stosunku do lokalizacji stacji bazowych telefonii komórkowej.

- Ochrona przyrody poprzez:

- zachowanie wysokich wartości środowiska przyrodniczego głównych elementów ekologicznego systemu obszarów chronionych w regionie: Biebrzańskiego Parku Narodowego i Narwiańskiego Parku Narodowego, Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi, obszarów chronionego krajobrazu: Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, Pojezierza Rajgrodzkiego, Doliny Bugu i Nurca, Doliny Biebrzy oraz istniejących rezerwatów przyrody;
- podniesienie statusu ochrony części Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi oraz Doliny Bugu do rangi parków krajobrazowych (Kurpiowski Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Doliny Bugu);
- powiększenie sieci rezerwatów przyrody: na Kurpiowszczyźnie (Uroczysko Łokieć, Dolina Rzeki Rybnicy, Jezioro Łacha), na Wysoczyźnie Kolneńskiej (Jezioro Grajwy, Ławski Las I, Ławski Las II, Dzierzbia, Dolina Rzeki Łojewek), Międzyrzecza Łomżyńskiego

(Podgórze, Dębowe Góry) i na Wysoczyźnie Wysokomazowieckiej (Wyliny);

- zwiększenie zasięgu przestrzennego obszarów chronionego krajobrazu o znaczeniu regionalnym, w tym powołanie do życia obszarów chronionego krajobrazu Doliny Ełku, Doliny Wissy, Doliny Skrody, Doliny Łojewka, Doliny Jiliny oraz rozszerzenie istniejącego Obszaru Chronionego Krajobrazu Pojezierza Rajgrodzkiego oraz Doliny Nurca;
- poddawanie ochronie prawnej małych form przyrody (pomniki przyrody, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe itp.);
- zabezpieczenie środków na sporządzenie planów ochrony obszarów prawnie chronionych, w tym rezerwatów przyrody oraz Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego i Parku Krajobrazowego Doliny Bugu.

- Ochrona przed zagrożeniami nadzwyczajnymi poprzez:

- poprawę wyposażenia jednostek straży zawodowej w sprzęt i środki przeznaczone do likwidacji nadzwyczajnych zagrożeń środowiska;
- stały monitoring obiektów zagrażających środowisku oraz dróg przewozu niebezpiecznych środków przez teren regionu.

- Współpraca krajowa i międzynarodowa poprzez:

- dostosowywanie form i standardów w zakresie ochrony środowiska do obowiązujących w Unii Europejskiej;
- kształtowanie ekologicznego systemu obszarów chronionych w regionie łomżyńskim w powiązaniu z układem krajowym (ESOCH) i Europejskiej Sieci Ekologicznej (ECONET);
- aktywne uczestnictwo regionu łomżyńskiego w realizacji i wdrażaniu idei Zielonych Płuc Polski;
- uwzględnianie i respektowanie przepisów szczególnych i prawa miejscowego w zakresie ochrony i kształtowania środowiska w planach zagospodarowania przestrzennego oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

3.3. SFERA SPOŁECZNA

3.3.1. Ludność

- Zahamowanie procesu odpływu ludności z regionu poprzez:

- tworzenie nowych miejsc pracy;
 - tworzenia zachęt do powrotu studiującej młodzieży;
 - poprawę warunków mieszkaniowych i dostępności do usług.
- Poprawa kondycji i vitalności społeczeństwa poprzez:**
- rozwój profilaktyki zdrowotnej;
 - rozwój bazy sportowo-rekreacyjnej;
 - promowanie zdrowego stylu życia.

3.3.2. Warunki mieszkaniowe

- Tworzenie warunków do rozwoju budownictwa mieszkaniowego poprzez:**
- przygotowanie terenów budowlanych, w tym:
 - przeznaczenie w planach miejscowych terenów pod różne formy budownictwa,
 - pozyskanie terenów na cele publiczne,
 - realizacja uzbrojenia technicznego,
 - preferencyjne kredytowanie i finansowanie budownictwa,
 - rozwój przemysłu materiałów budowlanych.
 - Rozwój budownictwa komunalnego i socjalnego.
- Modernizacja i podnoszenie standardu istniejących zasobów mieszkaniowych poprzez:**
- tworzenie warunków do zorganizowanej przebudowy i rewaloryzacji zdegradowanych i zdekapitalizowanych zespołów zabudowy,
 - preferencyjne kredytowanie i finansowanie remontów;
 - poprawę wyposażenia w instalacje -tworzenie warunków do uzbrajania terenów w sieci infrastruktury technicznej.
 - Wyrównywanie dysproporcji w warunkach zamieszkania ludności, w szczególności
w miastach Kolno i Zambrów oraz gminach Turośl, Kolno, Miastkowo, Mały Płock.

- Poprawa warunków zamieszkiwania ludności poprzez:**

- wyposażanie zabudowy mieszkaniowej w urządzenia infrastruktury społecznej (z zakresu edukacji, zdrowia, opieki socjalnej i bezpieczeństwa publicznego), technicznej i obsługi komunikacyjnej,
- tworzenie warunków lokalnych więzi społecznych i pomocy środowiskowej poprzez realizację i uzupełnienie bazy materialnej w zakresie: kultury, sportu, rozrywki i wypoczynku zbiorowego,
- zwiększanie ład przestrzennego na terenach mieszkaniowych.

3.3.3. Edukacja

- Dostosowanie bazy szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego do potrzeb zreformowanego systemu oświaty poprzez:

- budowę, rozbudowę i modernizację szkół podstawowych, między innymi w miastach i gminach: m. Łomża, Ciechanowiec, Mały Płock, Radziłów, Rajgród, Szumowo, Nowogród, Sokoły, Trzcianne,
- budowę i modernizację gimnazjów w miastach i gminach: m. Łomża, Ciechanowiec, Czyżew Osada, Grajewo, Kolno, Kulesze Kościelne, Radziłów, Rajgród, Sokoły, Stawiski i innych;
- rozwój przyszkolnej bazy sportowej, w tym budowę sal gimnastycznych między innymi w następujących gminach: m. Łomża, Grajewo, Grabowo, Jedwabne, Kołaki Kościelne, Kulesze Kościelne, Łomża, Miastkowo, Nowe Piekuty, Nowogród, Przytuły, Rajgród, Sokoły, Szumowo,
- rozwój zorganizowanego systemu dowozu dzieci.

- Podnoszenie poziomu wykształcenia młodzieży poprzez:

- zwiększenie roli i udziału liceów ogólnokształcących w systemie edukacji ponadgimnazjalnej,
- upowszechnianie wykształcenia średniego w wyniku zwiększania liczby miejsc w technikach i liceach zawodowych,
- zwiększenie nakładów finansowych na organizację i wyposażenie pracowni i bibliotek szkolnych,

- Dostosowanie struktury systemu i profilów kształcenia do zmieniającego się popytu na rynku pracy poprzez:

- utrzymanie i rozbudowę bazy szkolnictwa ponadgimnazjalnego między innymi w Grajewie, Łomży, Zambrowie, Kolnie, Wysokiem Mazowieckiem,

- ścisłą współpracę z podmiotami gospodarczymi powiatów i regionu w zawodach poszukiwanych na rynku pracy,
 - wzmocnienie i rozszerzenie roli Centrum Kształcenia Praktycznego w Łomży,
 - restrukturyzacja profili kształcenia zawodowego w szkołach ponadgimnazjalnych.
- Poprawa jakości i metod nauczania z wykorzystaniem nowoczesnych technik poprzez:**
- tworzenie i rozbudowę pracowni komputerowych i językowych,
 - poprawę wyposażenia szkół, w tym dydaktycznego,
 - doskonalenie i doksztalcanie nauczycieli i kadry kierowniczej,
 - stworzenie systemu motywowania (stypendia) uczniów szczególnie-uzdolnionych
- Rozwój szkolnictwa wyższego w Łomży, głównie o kierunkach: rolniczych, pedagogicznych, ekonomicznych i medycznych poprzez:**
- rozwój bazy edukacyjnej,
 - tworzenie korzystnego funduszu stypendialnego dla studentów będących w trudnej sytuacji materialnej,
 - dostosowanie profili nauczania do potrzeb gospodarki regionu,
 - współpracę z innymi ośrodkami akademickimi.
- Podnoszenie wiedzy i świadomości ekologicznej oraz zakresu integracji europejskiej, między innymi poprzez:**
- tworzenie lokalnych centrów edukacji,
 - współpracę międzynarodową,
 - rozwój pozaszkolnych form edukacyjnej w zakresie ekologii.

3.3.4. Ochrona zdrowia i opieka socjalna

- Utrzymanie szpitala wojewódzkiego w Łomży jako jednej z wiodących placówek w regionie poprzez:**
- wykorzystanie istniejącej nowoczesnej bazy sprzętowej i nowej bazy materiałowej,
 - zapewnienie specjalistycznych usług medycznych dla regionu.
- Rozwój ratownictwa medycznego poprzez:**

- wyposażenie placówki w wysokospecjalistyczny sprzęt ratowniczy i środki transportu,
- realizację lotniska sanitarnego w Łomży.
- **Restrukturyzacja lecznictwa zamkniętego w celu dostosowania do potrzeb lokalnych.**
- **Wdrażanie zreformowanego systemu opieki zdrowotnej w lecznictwie poprzez:**
 - modernizację i rozbudowę istniejących placówek lecznictwa zamkniętego i otwartego (między innymi w Łomży i Zbójnej),
 - tworzenie warunków do rozwoju instytucji lekarza domowego,
 - rozwój profilaktyki zdrowotnej,
 - zapewnienie mieszkańcom dostępu do specjalistycznych usług medycznych,
 - rozszerzanie zakresu świadczonych usług zdrowotnych.
- **Rozbudowa bazy i form opieki społecznej poprzez:**
 - dokończenie budowy Domu Pomocy Społecznej w Łomży i Ośrodka Rehabilitacji dla Osób Niepełnosprawnych w Łomży,
 - tworzenie domów opieki społecznej (m.in. w Małym Płocku, Pniewie, Lutostani, Wiźnie) oraz modernizację i rozbudowę istniejących,
 - doskonalenie działań ośrodków pomocy społecznej w zakresie pomocy środowiskowej;
 - zapewnienie opieki socjalnej dla bezrobotnych bez szans uzyskania pracy,
 - wspieranie działań instytucji i organizacji zajmujących się działalnością socjalną, opieką społeczną, osobami niepełnosprawnymi oraz problemami uzależnień i patologii społecznych,
 - tworzenie ośrodków wypoczynku, edukacji i integracji dla osób niepełnosprawnych,
 - tworzenie ośrodków wsparcia oraz ośrodków interwencji kryzysowej (między innymi w Zambrowie),

3.3.5. Kultura

- **Ochrona i rewaloryzacja zabytkowych zespołów osadniczych oraz związanego z nimi krajobrazu kulturowego**, ze szczególnym uwzględnieniem terenów, gdzie istnieje możliwość rozwoju turystyki, z uwagi na ich unikatowe walory przyrodnicze i krajobrazowe oraz występowanie atrakcyjnych obiektów o dużej wartości zabytkowej, historycznej i artystycznej, w tym między innymi:

- krajobrazu osadniczego okolic Rajgrodu obejmującego tereny wokół Jeziora Rajgrodzkiego, dolinę rzeki Jegrznia i las "Choinki", zawierającego wiele elementów zabytkowych: grodzisko "Raj", zespoły dworsko-ogrodowe w Opartowie i w Wojdach, ślady cmentarza żydowskiego w Okoniówku i mogiły wojenne w lesie "Choinki",
- krajobrazu kulturowego Narwi w okolicy Waniewa i Kurowa obejmującego między innymi zespół dworsko-ogrodowy w Kurowie, XVII-wieczny fort "Koziołek,
- krajobrazu kulturowego Puszczy Kurpiowskiej,
- opracowanie studiów wartości kulturowych (historyczno-krajobrazowych w/w terenów) oraz określenie programów ich ochrony i zagospodarowania.

- **Zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych** poprzez:

- ochronę i rewaloryzację historycznych założeń przestrzennych:
 - zabytkowych układów urbanistycznych (między innymi układu staromiejskiego Łomży, Ciechanowca, Szczuczyna, Rajgrodu, Wizny, Radziłowa i Wąsosza),
 - zabytkowych zespołów ruralistycznych (między innymi układu przestrzennego wsi Paproć Duża, gm. Szumowo),
 - krajobrazowych założeń przestrzennych - zabytkowych zespołów parkowych i cmentarzy (między innymi zespołów parkowych w Drozdowie i Ciechanowcu, zespołu cmentarzy w Łomży),
- ochronę i restaurację zabytków architektury i budownictwa oraz obiektów o lokalnej wartości kulturowej, ich modernizację

techniczną i podniesienie standardów użytkowych oraz wyeksponowanie ich walorów,

- promowanie twórczej kontynuacji lokalnych tradycji budowlanych oraz nawiązywanie do historycznych sposobów aranżacji i zagospodarowania przestrzeni,

- wprowadzanie nowych elementów przestrzennych na obszarach zabytkowych oraz na terenach z nimi powiązanych, dostosowywanie do wartości kulturowych, przestrzennych i podnoszących estetyczne walory tych terenów.

- Kultywowanie tradycji kultury ludowej poprzez:

- wspieranie działań i promocję skansenów w Nowogrodzie i w Ciechanowcu,

- tworzenie warunków do rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, w tym również folkloru i rękodzieła artystycznego,

- zachowanie odmienności i swoistości regionalizmu jako podstawy tożsamości społeczności lokalnej i krajobrazu kulturowego,

- Rozwój kultury poprzez tworzenie warunków do:

- działalności instytucji i placówek kulturalnych o oddziaływaniu regionalnym, w tym: Łomżyńskiej Orkiestry Kameralnej, Teatru Lalki i Aktora (dokończenie budowy budynku teatru), muzeów (w tym Muzeum Północno - Mazowieckie w Łomży -zapewnienie nowej siedziby), galerii - sztuki, towarzystwa muzycznego oraz literackiego i innych,

- utrzymania istniejących i realizacji nowych placówek kultury zwłaszcza w ośrodkach powiatowych i ośrodkach gminnych nie posiadających tych obiektów, w tym budowę amfiteatru i sali widowiskowej w Łomży),

- adaptacji pomieszczeń "starego szpitala" w Łomży na potrzeby biblioteki pedagogicznej oraz utworzenie biblioteki akademickiej w Łomży,

- remontu budynku muzeum w Drozdowie,

- rozwoju czytelnictwa i produkcji książki,

- podejmowania i wspierania inicjatyw w zakresie organizacji imprez kulturalnych, festiwali, wystaw i innych m.in. Dni Drozdowa, Ogólnopolskich Dni Kultury Kurpiowskiej, Łomżyńskiej Jesieni Kulturalnej, Warsztatów Etnograficznych Kurpie -Bawaria.

3.3.6. Sport

- Rozwój sportu wyczynowego poprzez:

- modernizację i rozbudowę bazy urządzeń i obiektów, w tym stadionów miejskich w Łomży, Grajewie, Kolnie, Wysokiem Mazowieckiem, Zambrowie,
- realizację lotniska sportowego w Łomży,
- tworzenie warunków do rozwijania różnych form finansowania działalności sportowej, w tym sponsoringu, fundacji.

- Rozwój sportu masowego poprzez:

- wspieranie i pobudzanie społeczeństwa do aktywnych form sportowego stylu życia,
- organizowanie imprez rekreacyjno -sportowych o charakterze masowym (maratony, biegi przełajowe, festyny sportowe, rajdy turystyczne, samochodowe itp.).

- Rozwój sportu szkolnego poprzez:

- budowę sal gimnastycznych (Grajewo, Grabowo, Jedwabne, Kołaki Kościelne, Kulesze Kościelne, Łomża, Miastkowo, Nowe Piekuty, Nowogród, Przytuły, Raj gród, Sokoły, Szumowo), basenów krytych (Grajewo, Zambrów, Kolno, Wysokie Mazowieckie) i przyszłych boisk sportowych (w tym stadion lekkoatletyczny przy SP 9 w Łomży),
- modernizację basenu przy I LO w Łomży,
- rozwijanie współzawodnictwa sportowego w wyniku organizacji międzyszkolnych lig sportowych.

3.3.7. Wypoczynek codzienny i świąteczny

- Tworzenie warunków do wypoczynku mieszkańców poprzez:

- utrzymanie istniejących i zwiększanie powierzchni terenów zieleni urządzonej (parki miejskie, ogrody działkowe, plaże, kąpieliska),

- rozwój bazy rekreacyjno - wypoczynkowej w miastach i w strefach podmiejskich (ścieżki rowerowe, szlaki piesze, pola biwakowe, boiska sportowe, tereny nad Narwią w Łomży, przystań wodna oraz ośrodek sportu i rekreacji w Grajewie, tereny nad zalewem w Zambrowie),
- realizację zespołu rekreacyjno -archeologiczno -przyrodniczego "Królowa Bona" w Starej Łomży.
- **Podjęmowanie i wspieranie inicjatyw w zakresie wypoczynku poprzez:**
 - pobudzanie mieszkańców do aktywnych form wypoczynku (organizacja imprez masowych),
 - umożliwienie powstawania grup i kół zainteresowań.

3.4. SFERA GOSPODARCZA

3.4.1. Rynek pracy

- **Restrukturyzacja zatrudnienia poprzez:**
 - dostosowanie jego struktury do zmieniającego się rynku pracy;
 - dostosowanie profilu kształcenia do potrzeb rynku pracy we współpracy z podmiotami gospodarczymi;
 - organizowanie kursów i szkoleń celem przekwalifikowania pracowników i bezrobotnych;
 - tworzenie możliwości zatrudnienia nadwyżki siły roboczej na wsi.
- **Aktywna walka z bezrobociem poprzez:**
 - tworzenie nowych miejsc pracy;
 - ograniczanie nielegalnego zatrudnienia;
 - tworzenie preferencji dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą;
 - zwiększanie udziału samorządu oraz organizacji pozarządowych w przeciwdziałaniu bezrobociu.
- **Rozwój rynku pracy poprzez:**
 - utrzymanie i rozwój istniejących zakładów pracy;
 - popieranie i stymulowanie przedsiębiorczości lokalnej;
 - racjonalne wykorzystanie istniejącego majątku produkcyjnego zasobów surowców i kwalifikowanych kadr;
 - restrukturyzację istniejących zakładów produkcyjnych;
 - pozyskiwanie nowych rynków zbytu – krajowych i zagranicznych;

- opracowanie ofert lokalizacyjnych dla nowych inwestorów;
- wyznaczanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego terenów rozwoju gospodarczego;
- wdrażanie nowych technologii i rozwiązań technicznych przy wykorzystaniu potencjału naukowo-badawczego i projektowego;
- wytworzenie ośrodków rozwoju gospodarczego w Łomży, Zambrowie, Grajewie;
- prowadzenie polityki zmierzającej do przyciągnięcia inwestorów krajowych i zagranicznych(oferty lokalizacyjne, preferencje, ułatwienia finansowe itp.);
- tworzenie nowych zakładów produkcyjnych w oparciu o wykorzystanie miejscowych surowców (rolne, drzewne, mineralne);
- rozszerzanie zakresu usług turystycznych w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe regionu;
- prowadzenie polityki kredytowej wspierającej tworzenie nowych zakładów usługowych i drobnej wytwórczości w dostosowaniu do lokalnych możliwości i potrzeb;
- preferowanie rozwoju zakładów małych i przyjaznych dla środowiska przyrodniczego;
- rozszerzenie form i poprawa poziomu obsługi bankowej i marketingowej podmiotów gospodarczych;
- podnoszenie jakości i nowoczesności wyrobów konkurencyjnych na rynku krajowym i zagranicznym;
- promowanie i organizacja zbytu zdrowej żywności wytwarzanej metodami ekologicznymi jak specjalności regionu Zielonych Płuc Polski;
- wspieranie i popularyzacja rzemiosła artystycznego i rękodzieła ludowego Kurpiowszczyzny i Podlasia stanowiącego alternatywne źródło dochodów miejscowej ludności;
- stosowanie instrumentów ekonomicznych promujących wytwarzanie towarów i usług przyjaznych środowisku;
- wspieranie działalności stowarzyszeń gospodarczych i grup zawodowych integrujących środowisko, celem realizacji wspólnych przedsięwzięć i obrony interesów oraz doskonalenia zawodowego;

- promocja gospodarcza regionu poprzez organizację i udział w imprezach targowo - wystawienniczych, kongresach, sympozjach itp.;
- dalsze pogłębianie kontaktów gospodarczych z innymi regionami kraju i z zagranicą.

3.4.2. Rolnictwo

- Racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej poprzez:

- ograniczenie przeznaczania na cele nierolnicze gruntów wysokiej jakości i zapobieganie ich degradacji;
- rozwój rolnictwa intensywnego na obszarach o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (powiaty wysokomazowiecki i zambrowski);
- zalesienie terenów nie przydatnych dla produkcji rolnej (zabezpieczenie środków finansowych z budżetu Państwa na prace związane z ustaleniem granicy polno - leśnej oraz na zalesienie), a szczególnie w gminach objętych programem poprawy lesistości, jak: Radziłów, Jedwabne, Wizna, Łomża, Nowogród;
- optymalne dostosowanie kierunków produkcji rolnej do warunków agroprzyrodniczych.

- Poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej poprzez:

- poprawę struktury agrarnej gospodarstw (przejmowanie gruntów od rolników przechodzących na emeryturę i nie posiadających następców, stworzenie warunków ekonomicznych w nabywaniu gruntów od AWRSP itp.);
- poprawa stosunków wodnych w wyniku melioracji gruntów, drenacji, modernizacji istniejących urządzeń melioracyjnych (zgodnie z potrzebami), retencjonowanie wody (w oparciu o "Program małej retencji wodnej w województwie łomżyńskim do 2015 roku);
- rozwój infrastruktury technicznej: systemów transportu, wodociągów, kanalizacji, zasilania w energię, łączności;
- rekultywację i zagospodarowanie terenów zdewastowanych i zdegradowanych;
- modernizację siedlisk oraz budynków inwentarskich i gospodarczych.
- Tworzenie warunków dla rozwoju produkcji rolnej poprzez:

- wypracowanie polityki rolnej Państwa oraz zapewnienie skutecznego interwencjonizmu Państwa w zakresie skupu produktów rolnych;
- rozwój gospodarstw farmerskich o wysokim stopniu towarowości, szczególnie w południowej części regionu;
- utrzymanie oraz rozwój wiodących kierunków produkcji rolnej zwłaszcza w zakresie hodowli bydła z uwagi na rezerwy mocy przerobowych w istniejących zakładach mleczarskich;
- tworzenie warunków rozwoju rolnictwa ekologicznego na obszarach przyrody prawnie chronionej(dofinansowanie produkcji, promowanie i organizacja zbytu "zdrowej żywności" wytworzonej metodą ekologiczną);
- dostosowanie struktury zasiewów do potrzeb rynku zbytu i przetwórstwa rolno-spożywczego;
- tworzenie warunków rozwoju produkcji ogrodniczej szczególnie w rejonach już wykształtowanych (powiat łomżyński);
- zabezpieczenie środków na skutki restrukturyzacji wsi.

- Rozwój przemysłu rolno-spożywczego poprzez:

- zagospodarowanie odpadów mleczarskich - uruchomienie nowych linii technologicznych w zakresie przerobu serwatki (m.in. Zambrów, Kolno);
- wspieranie rozwoju zakładów przetwórczych o małej i średniej skali produkcji, powstających w bezpośredniej bliskości producentów surowców i zasobów siły roboczej;
- tworzenie warunków do rozwoju powiązań pomiędzy produkcją a przetwórstwem;
- modernizację i rozbudowę bazy przechowalniczej płodów rolnych i produktów żywnościowych;
- odtworzenie przetwórstwa owocowo-warzywnego posiadającego tradycje regionalne;
- podwyższenie jakości produktów rolno - spożywczych oraz upowszechnianie standardów sanitarnych i jakościowych obowiązujących w krajach UE, inwestowanie w rynek surowcowy w celu pozyskania surowca dobrej jakości.

- Rozwój usług rolniczych i instytucji otoczenia poprzez:

- wspieranie rozwoju i tworzenia się podmiotów gospodarczych świadczących usługi na rzecz rolnictwa (m.in. usługi mechanizacyjne,

zaopatrzenia i zbytu środków produkcji oraz skupu produktów rolnych), szczególnie w rejonie intensywnego rozwoju rolnictwa;

- reaktywowanie ruchu spółdzielczego w celu właściwej organizacji skupu produktów rolnych z wykorzystaniem istniejących pustostanów baz magazynowo - składowych;
- zapewnienie szerokiej współpracy oraz powiązań systemowych jednostek zajmujących się skupem i zaopatrzeniem z producentami surowców rolnych;
- podniesienie wiedzy i kwalifikacji zawodowej rolników: rozwój nowych kierunków nauczania edukacja ekologiczna) oraz rozwój oświaty pozarolniczej (szkolenia masowe, specjalistyczne, organizowanie różnego rodzaju kursów);
- rozwijanie systemu nowoczesnych instytucji obsługi rolnictwa (m.in. bankowe, doradztwo rolnicze, prawno-ekonomiczne i inne);
- tworzenie grup producenckich i stowarzyszeń rolniczych;
- tworzenie i rozbudowa rynków hurtowych i giełdowych.

- Rozwój pozarolniczych funkcji wsi poprzez:

- wspieranie rozbudowy bazy przetwórstwa rolno-spożywczego;
- tworzenie warunków do powstawania usług i zakładów drobnej wytwórczości;
- wykorzystanie walorów środowiska na potrzeby organizacji turystyki, rekreacji i wypoczynku;
- adaptację gospodarstw wiejskich na potrzeby agroturystyki, Szczególnie w powiatach: grajewskim, kolneńskim i częściowo łomżyńskim;
- wspieranie i promocja twórczości ludowej;
- organizację i doradztwo szkolenia rolników w zawodach pozarolniczych.

3.4.3. Turystyka

- Rozwój turystyki w oparciu o wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu poprzez:

- poprawę stanu środowiska przyrodniczego;
- rozwój bazy turystycznej;
- wykorzystanie potencjalnych wartości kulturowych;

- rozwój infrastruktury technicznej.

- Wykreowanie cennego w skali europejskiej obszaru przyrodniczo-kulturowego jako

"Przyrodniczej Perły Polski Biebrza - Wigry" poprzez:

- wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych;
- wykorzystanie unikalnych wartości kulturowych ze szczególnym uwzględnieniem zabytków inżynierii wojskowej: Fort Piątka, Twierdza Osowiec, zespół fortyfikacji Góra Strękowa - Wizna, Kanał Augustowski;
- rozwój różnych form turystyki kwalifikowanej: ekoturystyka, foto safari, turystyka, edukacyjno-naukowa, wędkarstwo itp.;
- stworzenie systemu informacji turystycznej i bazy rozrządu ruchu turystycznego;
- rozwój bazy turystycznej o wysokim standardzie w szczególności w Goniądzu i Wiźnie,
- poprawa dostępności komunikacyjnej, w tym poprzez drogę krajową nr 61
- turystyczne udostępnienie obszaru parku (wyznaczonymi szlakami turystycznymi i ścieżkami przyrodniczymi oraz trasami wodnymi i rowerowymi).

- Koncentracja funkcji turystycznej w rejonach turystycznych, głównie Kurpiowsko - Nowogrodzkim, Rajgrodzkim, Nadbużańskim poprzez:

- modernizację i rozbudowę istniejącej bazy turystycznej;
- likwidację substandardowej bazy turystycznej w sferach brzegowych rzek i jezior, w szczególności w rejonie rajgrodzkim;
- uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej;
- modernizację dróg w celu poprawy dostępności do rejonów;
- dostosowanie wielkości i form zagospodarowania do chłonności i walorów środowiska.

- Turystyczne zagospodarowanie szlaków wodnych w tym Biebrza, Narew, Pisa, Bug, oraz drogi krajowej nr 61 Warszawa -Łomża -Augustów i 644 Kisielnica -Kolno -Pisz poprzez:

- urządzenie miejsc namiotowych i biwakowych wzdłuż szlaków wodnych;

- budowę zaplecza gastronomicznego-hotelowego oraz obsługi technicznej motoryzacji;
 - organizację sieci informacji turystycznej.
- Tworzenie warunków do rozwoju agroturystyki na obszarach wiejskich poprzez:**
- wspieranie organizacyjno -finansowe tworzenia gospodarstw agroturystycznych;
 - podnoszenie jakości oraz rozszerzanie zakresu świadczonych usług (np. jazda konna);
 - aktywna promocja gospodarstw agroturystycznych.

3.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

3.5.1. Komunikacja

Głównymi elementami systemu transportu kołowego jest sieć drogowa i zaplecze obsługi ruchu. Decydujące znaczenie dla rozwoju systemu mają funkcje komunikacyjne i zadania przewozowe makroregionu i kraju, a także tranzyty międzynarodowe. Przez Obszar Łomżyński przebiega alternatywny dla przejazdów przez Białystok ciąg ruchu międzynarodowego od przejść granicznych Budzisko i Ogrodniki poprzez drogę nr 19, 663, 61 w kierunku Łomży i centrum kraju.

Niezależnie od ruchu tranzytowego i międzynarodowego na drogach nr 19 i 18 korytarz komunikacyjny drogi nr 61 utrzyma swoją funkcję. Niezbędne jest zakładanie rozwoju tej drogi na tle sieci komunikacyjnej kraju niezależnie od połączeń z Białymstokiem.

Droga nr 61 ze swoimi podłączeniami dróg krajowych 680 i 64 będzie w przyszłości pełnić funkcję alternatywnego, północnego obejścia aglomeracji Warszawskiej. Należy zauważyć, że ruch tranzytowy prowadzony drogą nr 18 do centrum kraju jest kierowany bezpośrednio przez Warszawę i z tego powodu powinien mieć rozwijaną trasę "alternatywną".

Zakłada się, że droga krajowa nr 61 od Augustowa do Łomży i przez Ostrołękę w kierunku Płocka, Torunia itd. z podłączeniem drogi nr 64 od Białegostoku

będzie pełnić funkcję trasy równoleżnikowej przez Polskę, która w pewnym stopniu może przejmować ruch z autostrady Poznań -Warszawa (obejście południową stroną aglomeracji) w kierunku Siedlec i Terespolu. W związku z powyższym zakłada się utrzymanie docelowo ekspresowego charakteru drogi - klasy "S" (etapowo Gp) i dostosowania konstrukcji jezdni do ruchu KR=6 (etapowo KR 5).

Rozpoczęta modernizacja drogi nr 61 (do parametrów drogi klasy III w jezdni dla ruchu KR 5) łącznie z inwestycjami związanymi z przejściami na Litwę i dalszą przebudową drogi, doprowadzi do wzrostu zainteresowania tym ciągiem drogowym w skali makroregionu. Rozwój i wzrost znaczenia drogi nr 61 jest jednak związany z budową obejść miast i obszarów zainwestowanych. W rejonie dawnego województwa łomżyńskiego obejścia są projektowane w rejonie Łomży, Stawisk, Szczuczyna, Grajewa i Raj grodu, o łącznej długości 32 km nowych odcinków.

Główny ciąg komunikacyjny drogi nr 61 ma także bardzo istotne i wzrastające znaczenie w sferze ruchów turystycznych i wakacyjnych, gdyż stanowi on jedną z głównych dróg dojazdowych do "Zielonych Płuc Polski" oraz główny ciąg rozprowadzający ruch do wnętrza Mazur. Drogi do Pisu, do Giżycka, do Ełku i dojazd do Augustowa to jedne z najbardziej obciążonych kierunków ruchów letnich z Warszawy na północ kraju.

Zakłada się sukcesywny wzrost funkcji turystycznej trasy nr 61 z rozbudową zaplecza obsługi ruchu rekreacyjnego w postaci budowy MOP-ów (miejsc obsługi podróżnych) zawierających funkcje gastronomiczne i hotelowe, miejsca odpoczynku oraz elementy obsługi technicznej i stacji paliw. Rozwój zaplecza turystycznego powinien być oparty na istniejących obiektach leżących na trasie nr 61 oraz nowych lokalizacyjnych w rejonie Szczuczyna i na drodze w kierunku Pisu (np. w rejonie Kolna), a także w rejonie obwodnicy Łomży.

Sfera transportowa kraju jest też ściśle związana z rozwojem i modernizacją trasy Warszawa - Białystok (nr 18), z obejściem Zambrowa i rozbudową

zaplecza obsługi ruchu. Droga nr 18 powinna być dogodnie włączona w węzeł aglomeracji warszawskiej, a na terenie województwa podlaskiego posiadać klasę drogi ekspresowej "S" z odpowiednią izolacją od ruchu lokalnego i z obejściami miast.

System transportu kolejowego w skali zagadnień kraju wiąże się z podnoszeniem rangi linii kolejowej Warszawa -Białystok, łącznie z rozwojem funkcji przedłużenia kierunku krajów bałtyckich.

Zarówno wyżej wymienione drogi kołowe jak i główna linia kolejowa Warszawa-Białystok - powinny być dostosowywane do wzrastającego obciążenia ruchem (wyższe nośności) oraz wyższych standardów obsługi. Z uwagi na niedorozwój sieci kolejowej w porównaniu do innych części kraju, zakłada się konieczność tworzenia preferencyjnych warunków dla rozwoju systemu transportowego opartego na transporcie kolejowym w pasie linii PKP Białystok -Warszawa i Białystok -Ełk.

Głównymi zadaniami rozwojowymi związanymi z systemem transportowym w skali

makroregionu są:

- modernizacja dróg krajowych do pełnych wymagań normatywnych klasy Gp i docelowo dla drogi nr 61,680 i nr 18 klasy "S",
- podniesienie nośności jezdni głównych dróg krajowych do parametrów kategorii ruchu KR-5, docelowo zależnie od potrzeb KR-6,
- zapewnienie ciągłości (dla całych odcinków) parametrów i warunków bezpieczeństwa z likwidacją miejsc niebezpiecznych oraz izolacją dla ruchu lokalnego,
- stwarzanie warunków rozwoju dla zaplecza obsługi ruchu
- **Kierunki rozwoju systemów transportowych Obszaru Łomżyńskiego**

System transportu kołowego w postaci rozwoju dróg krajowych jako szkieletu układu drogowego oraz wzrostu dróg wojewódzkich i głównych dróg powiatowych na terenie regionu winien być równomiernie i sukcesywnie rozwijany, gdyż nie ma alternatywnego systemu w postaci prawidłowo rozwiniętej sieci kolejowej.

Modernizacja dróg krajowych określona potrzebami sfery makroregionu i kraju zakłada tworzenie obejść miast, wzmocnienie nawierzchni, podniesienie standardu obsługi ruchu, ale zakłada też ograniczenia w zakresie bezpośredniej obsługi terenu przyległego. Przyjęto, że układ dróg krajowych przejmuje ruch wojewódzki na relacjach bezpośrednich między węzłami tras i przy podróżach powyżej 50 km.

Ruch regionalny powinien być przejmowany przez drogi wojewódzkie i główne drogi

powiatowe. Niższym stopniem obsługi komunikacyjnej jest ruch związany z bezpośrednią obsługą gmin. Wymaga on zapewnienia odpowiedniego standardu (w niektórych przypadkach także przejezdności) dróg gminnych.

Głównymi kierunkami rozwojowymi systemu transportowego kołowego w strefie są:

- zapewnienie odpowiedniej klasy dróg wojewódzkich (min "G"),
- zapewnienie odpowiedniej klasy dróg powiatowych ("Z" i "L"),
- modernizację nawierzchni dróg gminnych w celu uzyskania właściwej dla danych potrzeb gęstości sieci o nawierzchniach ulepszonych dostosowanych do ruchu kategorii ruchu KR-2,
- modernizacja obiektów mostowych i przepustów w stopniu niezbędnym do zapewnienia właściwej rangi i bezpieczeństwa ciągu komunikacyjnego,
- likwidacja miejsc niebezpiecznych i izolacja ruchu pieszego od ruchu tranzytowego na terenach wsi i osiedli,
- tworzenie systemu dróg gospodarczych wzdłuż dróg krajowych nr 18 i 61 szczególnie w miejscach obejść miast lub na odcinkach klasy "S".

W celu zapewnienia właściwego rozwoju i funkcjonowania sfery komunikacyjnej regionu należy dążyć do stwarzania prawidłowych warunków lokalizacji i rozwoju dla obiektów zaplecza obsługi ruchu, jak lokalne stacje paliw, zakłady obsługi oraz zaplecza komunikacji zbiorowej (Przystanki autobusowe, zatoki autobusowe itp.).

W chwili obecnej brak podstaw do zakładania rozwoju systemu transportowego kolei w aspekcie realizacji potrzeb lokalnych. Zakłada się zachowawczą adaptację linii i bocznik PKP.

- Sieć drogowa stopnia podstawowego i drogi gminne

- modernizacja i wzmocnienia dróg powiatowych stanowiących połączenia między powiatami oraz połączeniami miejscowości powiatowych do dróg krajowych (łącznie z likwidacją miejsc niebezpiecznych i modernizację skrzyżowań o ograniczonej widoczności),
- modernizacja i wzmocnienie dróg powiatowych stanowiących skróty od miejscowości - powiatowych do sieci krajowej lub do ciągów dróg wojewódzkich oraz dróg stanowiących główne dojazdy do miejscowości gminnych, w tym odcinki dróg powiatowych:
 - droga nr 181 Kolno -Grabowo,
 - droga nr 319 Turośl – Dębniki - Nowogród (częściowo droga o nawierzchni nieulepszanej),
 - droga nr 127 Szczuczyn -Wąsosz -Radziłów,
 - droga nr 506 Jedwabne -Wizna,
 - droga nr 500 Jedwabne -Wizna,
 - droga nr 387 Chojny -Śniadowo,
 - droga nr 540 Śniadowo -Szumowo,
 - droga nr 375 Wygoda-Gosie Małe,
 - ciąg dróg 717 i 718 Jabłoń Kościelna -Kulesze Kościelne,
 - ciąg dróg 551 i 715 Mężenin- Kulesze Kościelne,
 - droga nr 700 Kulesze Kościelne -Sokoły,
 - droga nr 515 Mężenin -Strękowa Góra,
 - droga nr 743 Wysokie Mazowieckie- Ciechanowiec,
 - droga nr 739 Wysokie Mazowieckie- Czyżew,
- modernizacja pozostałych (nie wymienionych wyżej) odcinków dróg powiatowych poprzez:
 - likwidację miejsc niebezpiecznych,
 - podniesienie parametrów technicznych do klasy min. "L" (wg normatywu drogowego - dawna kl. V),

- modernizację nawierzchni nie ulepszonych (np. żwirowych) - wykonanie warstw ścieralnych z mas bitumicznych lub minimum powierzchniowych ulepszeń jezdni,
- sukcesywnie wzmacnianie nośności jezdni z dostosowaniem do kategorii obciążenia ruchem KR 3 (etapowo KR 2),
- modernizacja obiektów mostowych i przepustów w ciągach dróg krajowych,
- modernizacja pozostałych ciągów dróg gminnych poprzez:
 - likwidację miejsc niebezpiecznych,
 - podniesienie parametrów technicznych do klasy min. "L" (wg normatywu drogowego dawna kl. V),
 - modernizację nawierzchni nie ulepszonych (np. żwirowych) - wykonanie warstw ścieralnych z mas bitumicznych lub minimum powierzchniowych ulepszeń jezdni,
 - sukcesywne wzmacnianie nośności jezdni z dostosowaniem do kategorii obciążenia ruchem KR 3 (etapowo KR 2),
 - modernizacja obiektów mostowych i przepustów w ciągach dróg krajowych,
- modernizacja podstawowych ciągów dróg gminnych poprzez:
 - likwidację miejsc niebezpiecznych,
 - utwardzenie i sukcesywne ulepszanie połączeń między miejscowościami gminnymi a wsiami i dużymi osadami (powyżej 15 domów mieszkalnych lub zagród),
 - budowa minimum nawierzchni żwirowych oraz wzmocnionych i ulepszonych na podbudowach z kruszyw naturalnych na pozostałych drogach gminnych klasy "D"(dojazdowych),
 - wzmocnienia, remonty i modernizację obiektów mostowych z sukcesywną przebudową obiektów drewnianych oraz konserwację i modernizację przepustów w ciągach dróg gminnych,
 - likwidacja miejsc niebezpiecznych na ciągach dróg wojewódzkich ze szczególnym uwzględnieniem przejść przez wsie i miasta - zalecana izolacja ruchu pieszego przy występowaniu istotnego ruchu tranzytowego w stosunku do miejscowości (dla wielkości powyżej 40% w odniesieniu do ruchu lokalnego).

- Sieć dróg wojewódzkich

- zapewnienie ciągłości wymagań klasy dróg min."Z" oraz klasy "G" dla następujących ciągów dróg:

- droga nr 645 Łomża -Nowogród -Łyse,
- droga nr 647 Stawiski -Kolno -Turośl,
- droga nr 668 Piątnica- Jedwabne -Osowiec,
- droga nr 679 Łomża -Mężenin,
- droga nr 678 Wysokie Mazowieckie -Białystok,
- droga nr 690 Czyżew -Ciechanowiec- Siemiatycze,
- droga nr 694 Małkinia -Ciechanowiec,

- wzmocnienia konstrukcji powyższych dróg do wymagań obciążeń ruchu KR-4 lub wyżej,

- utrzymanie obecnej funkcji drogi nr 63 Łomża - Ostrów Mazowiecka jako drogi klasy "G" o dużym znaczeniu regionalnym i turystycznym,

- modernizację pozostałych odcinków dróg wojewódzkich do klasy minimum "Z" oraz wzmocnienia konstrukcji jezdni dla potrzeb ruchu min. KR 3.

- Sieć dróg krajowych

- włączenie drogi nr 18 do sieci dróg ekspresowych kl."S" z obwodnicą Zambrowa przy podniesieniu jej parametrów oraz nośności z dostosowaniem etapowo do obciążenia ruchem KR-5 docelowo KR-6 (powyżej 100 KN/oś),

- ustalenie funkcji ciągu drogi 61 (Łomża -Augustów) z odejściem w kierunku Ostrołęki (nr 61) i podłączeniem nr 680 do obwodnicy Zambrowa jako alternatywnego przebiegu drogi międzynarodowej z dostosowaniem parametrów do klasy "GP" (docelowo "S") oraz nośności powyżej 80 KN/oś dla kategorii ruchu KR-5,

- budowa obejść miast w ciągu drogi nr 18 (Zambrów - docelowo Mężenin) oraz drogi nr 61 - obejścia (w kolejności potrzeb i możliwości realizacji): Szczuczyn, Stawiski, Łomża (I etap do drogi nr 680), Rajgród, Grajewo,

- modernizacja do parametrów min. kl."G" i wzmocnienia konstrukcji jezdni (do wymagań kategorii obciążenia ruchem KR-4) dla pozostałych dróg krajowych:

- droga nr 669 Białystok - Grajewo – Ełk,
- -droga nr 64 Jeżewo - Piątnica,
- -droga nr 644 Kisielnica -Pisz (droga turystyczna),
- -droga nr 680 Zambrów -Siedlce,
- droga nr 689 Zambrów -Bielsk Podlaski.

- Infrastruktura PKP

- podniesienie parametrów linii kolejowej Warszawa-Białystok do funkcji pierwszorzędowej magistrali o znaczeniu międzynarodowym,
- adaptacja i sukcesywna modernizacja linii kolejowej Białystok -Grajewo -Ełk, docelowo dwutorowej,
- podjęcie działań w celu utrzymania funkcji pozostałych odcinków kolejowych jako linii trzeciorzędowych o ważnym, uzupełniającym znaczeniu systemowym poprzez preferowanie lokalnego odbioru towarów masowych ze stacji kolejowych i modernizację terenów stacyjnych PKP.

3.5.2. Zaopatrzenie w wodę

- Zapewnienie ciągłości dostawy wody, o jakości zgodnej z obowiązującymi normami, w ilości pokrywającej pełne zapotrzebowanie, wynikające ze zwiększonej ilości ludności korzystającej z sieci wodociągowej oraz rozwoju Obszaru Łomżyńskiego poprzez:

- budowę nowych urządzeń zaopatrzenia w wodę między innymi wykonanie stacji wodociągowej w Rajgrodzie i Szczuczynie),
- modernizację istniejących urządzeń zaopatrzenia w wodę we wszystkich pozostałych miastach obszaru (Ciechanowcu, Łomży, Zambrowie, Grajewie, Stawiskach, Wysokiem Mazowieckiem, Jedwabnem, Nowogrodzie i Kolnie),
- budowę nowych urządzeń zaopatrzenia w wodę w miejscowości gminnej Przytuły (jako jedynej gminy nie zwodociągowanej),
- poprawę istniejących urządzeń zaopatrzenia w wodę w miejscowościach gminnych (między innymi w Wąsoszu i Śniadowie) oraz na terenach wiejskich,
- rozwijanie nowych systemów zbiorowego zaopatrzenia w wodę na terenach wiejskich, szczególnie w północnej części naszego regionu,

gdzie zwodociągowanie gmin jest najniższe (\pm to w szczególności gminy Przytuły, Turośl, Zbójna i Jedwabne -do 10% zwodociągowania oraz Grajewo, Rajgród, Kolno, Stawiski, Wizna, Mały Płock, Zawady, Szczuczyn, Rutki, Grabowo i Miastkowo - do 50%) z wyrównaniem dysproporcji w tym zakresie między gminami,

- zwiększanie dostępu do sieci wodociągowej w miastach i na terenach wiejskich poprzez sukcesywną rozbudowę układów przesyłowych.

- Opracowanie i wdrażanie ustalonych stref ochrony pośredniej komunalnych ujęć wody i pełne respektowanie ustaleń w nich obowiązujących.

3.5.3. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków

- Ograniczanie wielkości odprowadzanych ładunków zanieczyszczeń do wód

powierzchniowych. Dążenie do uzyskania projektowanych klas czystości oraz zapewnienie normatywnych standardów cywilizacyjnych w zakresie odprowadzania ścieków poprzez realizację zadań:

- budowę oczyszczalni ścieków w Kolnie (jedynym mieście w regionie bez oczyszczalni),

- kontynuację budowy oczyszczalni ścieków wraz z siecią kanalizacyjną w Nowogrodzie i Śniadowie,

- rozbudowę i modernizację istniejących komunalnych oczyszczalni ścieków (szczególnie nie posiadających redukcji związków biogenych azotu i fosforu), między innymi w: Łomży, Grajewie, Ciechanowcu, Wysokiem Mazowieckiem, Szczuczynie, Jedwabnem, Stawiskach, Zambrowie i Rajgrodzie oraz Małym Płocku, Szepietowie, Sokołach i Czyżewie Osada,

- zwiększanie dostępu do sieci kanalizacji sanitarnej w miastach i na terenach wiejskich poprzez sukcesywną rozbudowę istniejących układów kanalizacji sanitarnej (szczególnie w miejscowościach posiadających nowowyprowadzone oczyszczalnie),

- budowę oczyszczalni ścieków wraz z sieciami kanalizacji sanitarnej, w pierwszej kolejności w miejscowościach gminnych oraz skanalizowanie

wszystkich zwodociągowanych wsi, głównie dużych, rozwojowych, z priorytetem dla położonych w obszarach chronionych,

- budowę indywidualnych przydomowych oczyszczalni ścieków na obszarach zabudowy rozproszonej, gdzie rozwijanie systemów scentralizowanych jest mało racjonalne.
- Rozbudowę systemu odprowadzenia ścieków deszczowych w miastach z sukcesywnym wprowadzaniem urządzeń podczyszczających (w postaci np. separatorów) na istniejących i projektowanych wylotach do odbiorników.

3.5.4. Zaopatrzenie w ciepło

- Zapewnienie ciągłej dostawy ciepła przy dostosowaniu systemu ciepłowniczego do potrzeb wynikających z rozwoju obszaru poprzez:

- pełne wykorzystanie możliwości istniejących źródeł ciepła,
- modernizację miejskich ciepłowni przy wprowadzaniu nowych rozwiązań technicznych i technologicznych zwiększających efektywność wykorzystania energii, ułatwiających obsługę i w efekcie zmniejszających koszty eksploatacji (między innymi: wykorzystanie gazu przewodowego w ciepłowni miejskiej w Wysokiem Mazowieckiem),
- modernizację kotłowni węglowych (głównie szkolnych) na terenach wiejskich poprzez wprowadzanie na szeroką skalę proekologicznych nośników energii gazu propan -butan i oleju opałowego),
- zwiększanie dostępności do sieci ciepłej w miastach wraz z modernizacją systemu przesyłowego zmniejszającego straty ciepła w istniejących sieciach (wymiana przewodów w technologii tradycyjnej na preizolowane),
- zmniejszanie zużycia energii przez termorenowację budynków, montaż liczników ciepła, modernizację węzłów ciepłych.

- Zwiększanie proekologicznych nośników energii do celów grzewczych w budownictwie jednorodzinnym, położonym poza zasięgiem działania scentralizowanych sieci ciepłych poprzez stosowanie preferencyjnych kredytów.

- **Zmniejszenie uciążliwości urządzeń systemu ciepłowniczego w zakresie technologii spalania i emisji spalin** poprzez kontrolę oraz restrykcje w stosunku do emiterów ponadnormatywnych zanieczyszczeń.
- **Wykorzystywanie innych czystych ekologicznie źródeł energii** (między innymi z tłoczni gazociągu Rosja - Niemcy na potrzeby ciepłownicze miasta Zambrów oraz ciepła z głębi ziemi - pompy ciepłe).

3.5.5. Zaopatrzenie w gaz

- **Zapewnienie powszechnej dostępności do sieci gazowej, terenom o statusie Zielonych Płuc Polski** poprzez:
 - pełne wykorzystanie istniejących źródeł zaopatrzenia w gaz z gazociągu wysokiego ciśnienia Bobrowniki -Białystok -Zambrów - Rembelszczyzna z odgałęzieniem do Łomży,
 - rozbudowę wysokociśnieniowego układu przesyłowego wraz ze stacjami redukcyjnymi I stopnia w całym obszarze, z uwzględnieniem priorytetów: pierwszeństwa obszarów o największym zadeklarowanym przez mieszkańców zapotrzebowaniu na gaz, w tym w szczególności położonych najbliżej istniejącego gazociągu (między innymi: Szumowo, Kulesze Kościelne, Kołaki Kościelne, Szepietowo i Nowe Piekuty) oraz na obszarach chronionych,
 - rozbudowa sieci gazowej średniego ciśnienia w Łomży, Zambrowie, Wysokiem Mazowieckiem oraz w gminie Łomża, Zambrów, Wysokie Mazowieckie i Sokoły,
- **Zmniejszenie uciążliwości urządzeń systemu gazowniczego.**
- **Propagowanie wykorzystania gazu płynnego propan - butan na obszarach oddalonych od systemu gazu przewodowego** przy realizacji między innymi przepompowni gazu płynnego z bazą magazynową i siecią zaopatrującą w gaz w gminie Śniadowo.

3.5.6. Zaopatrzenie w energię elektryczną

- **Dostosowanie systemu elektroenergetycznego do potrzeb wynikających z rozwoju zagospodarowania terenu** poprzez:

- budowę odcinka linii 400 kV relacji PGZ "NAREW" -EŁK na terenie powiatów: Wysokie Mazowieckie, Zambrów, Łomża, Grajewo,
- budowę linii 110 kV relacji GPZ Łomża I -Piątnica- Stawiski -Szczuczyn -Ełk,
- budowę linii 110 kV Wysokie Mazowieckie -Ciechanowiec (obecnie 30 kV),
- budowę linii 110 k V Ciechanowiec -Brańsk,
- budowę linii 110 kV Ostrołęka -Nowogród (linia 2-torowa),
- budowę linii 110 kV Nowogród -RPZ Łomża II -GPZ Łomża I (linia 2-torowa)
- budowę linii 110 k V GPZ Łomża I -Śniadowo, Zambrów (RPZ -11) - Sokoły, Białystok,
- budowę nowych stacji transformatorowych 110/15kV w następujących miejscowościach: Piątnica, Stawiski, Szczuczyn, Ciechanowiec, Śniadowo, Zambrów (RPZ-11), Sokoły,
- modernizację istniejącej stacji transformatorowej 110/15kV GPZ-I w Grajewie.
- **Budowę nowych ciągów magistralnych 15 kV** od nowych stacji 110/15kV do powiązania z istniejącą siecią 15 kV.
- **Modernizację i budowę nowych urządzeń przesyłu i transformacji SN/nn**, ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich (reelektryfikacja wsi).
- **Modernizację oświetlenia dróg i ulic** (z zastosowaniem opraw oświetleniowych energooszczędnych).
- **Zastosowanie nowoczesnych urządzeń elektrycznych** w celu wyeliminowania awaryjnych wyłączeń i zmniejszenia liczby porażeń prądem elektrycznym.
- **Stosowanie niekonwencjonalnych źródeł energii elektrycznej** np. małych elektrowni wodnych i wiatrowych.

3.5.7. Telekomunikacja

- **Rozwój telekomunikacji** poprzez:
 - modernizację i rozbudowę sieci telefonicznej i unowocześnienie central telefonicznych (cyfrowe),

- zwiększenie liczby abonentów oraz oferty programowej usług telefonicznych,
- unowocześnienie dostępności do sieci informatycznej,
- zwiększenie dostępności do telefonii komórkowej.

3.5.8. Gospodarka odpadami

- Porządkowanie gospodarki odpadami poprzez:

- budowę i modernizację obiektów gromadzenia śmieci odpowiadających współczesnym wymogom ochrony środowiska między innymi w gminach: Ciechanowiec, Czyżew, Grabowo, Grajewo, Klukowo, Mały Płock, Kobylin Borzymy, Kolno, Kołaki, Łomża, Nowogród, Raj gród, Sokoły, Szepietowo, Śniadowo, Nowe Piekuty, Rutki, Szczuczyn, Turośl, Wąsosz, Wizna, Wysokie Mazowieckie, Zawady i Zambrów,
- selektywną zbiórkę, wywóz i gromadzenie odpadów na wysypiskach śmieci,
- wprowadzanie technologii bezodpadowych i małodopadowych, w tym wdrażanie systemu recyklingu i gospodarczego wykorzystania odpadów,
- rozwiązanie problemu odpadów niebezpiecznych, w tym mogilników w Wąsoszu i Zbójnej oraz odpadów poprodukcyjnych w Łomży, Grajewie i Zambrowie,
- likwidację grzebowisk wraz z udoskonalaniem systemu zbiornic i zbiórki padłych zwierząt,
- modernizację istniejących lub budowę jednej w regionie spalarni odpadów medycznych,
- budowę zakładu utylizacyjnego dla regionu łomżyńskiego we współpracy z Ostrołęką,

3.6. OBRONNOŚĆ, OCHRONA LUDNOŚCI I SYTUACJE KRYZYSOWE

- Podnoszenie zdolności obronnych poprzez:

- utrzymanie terenów i obiektów wojskowych oraz ich ewentualną modernizację i rozbudowę w Łomży, w gminie Zambrów (Czerwony Bór) i w gminie Szepietowo(Plewki),
- planowanie i realizacja zabudowy i zagospodarowania z

uwzględnieniem kryteriów obronności i odporności układów osadniczych na sytuacje ekstremalne,

- Zwiększenie bezpieczeństwa ludności i funkcjonowania struktur osadniczych w sytuacjach kryzysowych poprzez:

- uwzględnienie wymogów obrony cywilnej w modernizacji i realizacji zabudowy i zagospodarowania, określonych w dokumentach planistycznych samorządów, decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania oraz projektach budowlanych,

- zapewnienie bezpieczeństwa transportu ładunków niebezpiecznych zwłaszcza w obszarach osadniczych i chronionego środowiska przyrodniczego, w tym:

- ustalenie procedur, zasad i sposobów transportu ładunków niebezpiecznych (drogi transportu, wymogi techniczne dla dróg i środków transportu, procedury postępowania w sytuacjach awaryjnych, itp.),

- utrzymanie w odpowiednim stanie technicznym dróg i środków transportu ładunków niebezpiecznych oraz wyposażenie jednostek ratowniczych,

- określenie terenów zagrożenia powodziowego i sposobu ich zagospodarowania z wyłączeniem zabudowy

- **Zwiększenie bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz ochrony ludności i mienia poprzez:**

- stworzenie systemu monitoringu w miastach.